KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXIV-ik évf. Május—Junius 1889. 3-ik füzet.

ADALÉKOK AZ IMÁDSÁG TÖRTÉNELMÉHEZ.

(Vége.)

A magyarok pogánykori hitképzeteiről keveset tudunk. Theophylactus Simocatta, VII. századbeli görög iró, nemcsak a magyarok, de más velök fajrokon népek vallásáról ezeket mondja: „A törökök felettébb tisztelik a tüzet, a levegőt és a vizet, hymnusokat intéznek a földhöz. De valósággal csak az egy Istent imádják s neki hajolnak meg, ki az eget és földet teremtette.“ [1]) A magyarok a főlényt, az ég és föld teremtőjét már a pogánykorban is Istennek nevezték, mely nevet Vámbéry minden eddigelé nyilvánitott ellenkező nézet mellett is a persából kölcsönzöttnek, vagyis a parszi vallás izdan jezdan szavával azonosnak tart (zendül yazata). A magyar nép különös nemzeti Istenét „Magyarok Istené“-nek nevezte. A tündér szó Vámbéry szerint régebben tüngér-nek ejtetett ki, mely alak a török tingri, tengri, tangri-val egyazon, l. ö. h. v. a mongol tenggeri szót, mely a föld felett levő szellemeket jelenti. A „Természet istenasszonyának“ Barna Ferdinánd szerint a magyar ősvallásban több oly diszneve volt, melyeket aztán a keresztény vallás is átvett, mint egészen megfelelőket a „boldogságos szűz“ diszjelzőiül, ilyenek: 1. Keddasszony, 2. Kisasszony, 3. Boldogasszony, 4. Bába-. 5. Szépasszony, 6. Czifra asszony, 7. Magna nox dominarum. Ezekről „Magyar Mythologiájában“ már Ipolyi Árnold bőven értekezett, a kinek e téren első felfedező érdemét Barna meleg szavakban méltányolja. [2]) A fennebb közölt telent imában előforduló änä „anya“ szintén a „Természet Istenasszonyát“ jelenti, megfelelőleg a hellén és római mythologia Kybelê vagy Rea (Reia) Μήτηρ, vagy „Magna Mater“ elnevezésének (Μεγάλη θεά). Régi nyelvemlékeink nehány imaszövege még a pogánykorba vezet

---

[1]) L. lib. VII, 8: τιμῶσι τοιγαροῦν οἱ Τοῦρκοι λίαν ἐγτόπως τὸ πῦρ, ἀέρα δὲ καὶ ὕδωρ γεραίρουσιν, ὑμνοῦσι τὴν γῆν· προσκυνοῦσι δὲ μόνως καὶ θεὸν ὀνομάζουσι τὸν πεποιηκότα τὸν ὀυρανὸν καὶ τὴν γῆν.

[2]) L „Ősvallásunk Főistenei“, irta Barna Ferdinánd, a 30-dik lapon.

vissza, ezekben a kereszténység aligha tett egyéb változást, mint azt, hogy a pogány istennevek helyett Krisztus urunk, a szent szűz, a Propheták, Apostolok és szentek neveit emliti meg, s e nevek kiséretében az imádságot életök és halálok tényeivel s adataival bőviti. Az a két keresztény imádság, melyet a Peer codexből némely helyek kihagyásával ide kiirok, két régi pogány ima alkalmazva, átforditva a keresztény hitéletre, melynek pogánykori háttere a módositott, változtatott s helyenként kibővitett szöveg ellenére is elég világosan meglátszik. Az első imádság a hideglelést hagyatja el, betegségekből gyógyit, a rossz szellemet űzi ki az emberből, mint a latin ἐπιλογισμὸς mondja: morbos curat febres sedat demonesque fugat et membra paralitica glutinat. Ez imádságban Simon Krisztus urunkhoz igy könyörög: „zabadoychad megh symont menden nemő gonoztul ees ez hydeg lelestől“ stb. A másik a nyil ellen biztosit, szövege a kihagyandók kihagyásával igy hangzik:

„o nyl al'meg zent il'lés prophetanak hatalmanak myatta o nyl al'meg my wronk iesusnak hatalmanak myatta né yarol' en hozzam o nyl al'meg marianak zuzesegenek myatta — — — — — — — — — — — — — — — o nyl al'meg — — — — — — o nyl al'meg — — — — — — — — — — — — o nyl al'meg — o nyl al'meg — — — — — — — mennekh ees feoldnek ees chillagoknak myatta ees mend azoknak myatta kyk mennenes feoldeon vadnak az rettenetes ytelethnek napyanak myatta — — — — — — — — Amen.[1])

Ez ima után más hasonlók következnek, melynek egyike szintén a nyilhoz intéztetik. Ezután egy ima jön a gyilkoló fegyverek ellen, melynek kezdetét ide irom:

„O keth élő theor o the lanc ea o thew mend keo zeonseges fegwerek ky emberi allatoknak artatok paranch

oloth en tewenektek hog felfele yarolyatok stb.“ [2])

A közöltem imák másodikában a régi sabaeismus tisztán előttünk áll e nehány szóban: „mennekh ees feoldnek ees chillagoknak myatta“, illet. e helyen az ég-, föld- és csillagszellemek hivatnak fel segitségül a nyil ellen. Ez imák eredeti szövege

[1]) Peer Cod. 252—260.
[2]) Peer Cod. 276.

még a šaman korszakban keletkezett s ennélfogva ősrégi, ez alakjában azonban az emlitettem vonatkozáson kivül más mythologiai elemet nem tartalmaz.

A mongolok az isteni bölcsességet s az istenséget magát is belge bilik-nek nevezik; tegri az ég és föld szellemeit, istent és eget jelent. Bilik a törökben is bilik-nek hangzik s a bilmäk „tudni" igéből ered, tegri pedig a. m. a török tangri, s teljesen megegyezik az altai tegri-vel, mely eget jelent.

A mandsuk, mint szertartásos könyvök mondja, régtől fogva tisztelik az eget, mint legfőbb szellemi erőt, az abkai edsen „ég ura", vagy abkai khan „ég khánja" név alatt, továbbá Buddhát, Fo-t, Guvan mafa-t (Guvan ős). Ezeken kivül imádják még a hegy, föld, viz szellemeit s más szellemeket, igy p. o. a császárok elődeinek szellemeit. Omosi mama „az unokák nagyanyja" a szerencse és boldogság nőszelleme, a kihez a šámán nő a csecsemők boldogságáért tartott ünnepélyes áldozáskor következő imádságot mond: „Deli füz jelvényű Omosi mama! azon és azon évben született kisdedért ünnepélyesen áldozunk. Deli fűzet állitottunk, tarka zsineget húztunk, nyilat tollaztunk és úgy könyörgünk neked. Az akkor és akkor született kisdedet szánd meg! vedd kegyedbe, a bokros szerencsét add halantékára, boldogságot küldj mellére; ezer boldogsággal halmozd el; a kilencz boldogságot engedd megérnie; a nyolcz boldogságot egészitsd ki; övezd boldogsággal. Oh szellemek őrizzétek, ti pedig őseinek árnyai védjétek. Fejét környezzétek; szálljatok le vállaira; multját födjétek el, jövőjét vegyétek gondotokba; örömmel és jóval tetézzétek; araszszámra növeszszétek; változtassátok a megevett ételt izmokká, a mit iszik, velővé; falatját tegyétek izletessé; piros arczát növeljétek; adjatok neki hosszu kort, mély alapot és éltessétek sokáig!" [1])

Az altai népekről áttérünk az árja népekre s kezdjük Indiával, a melynek árja népe a Pamir fensikről az indiai Imauson át hatolt be az Indus és Ganges folyók medenczéjébe. E nép vallástörténetének legrégibb korszaka a védai, a melynek irodalmi maradványait a Védák könyveiben birjuk. A Rig-Veda hymnusai leginkább e három főistenhez intéztetnek: Agni, Indra és Soma. A védakorszak árja népe hitt a halhatatlanságban, de isteneitől leginkább győzelmet kért ellenségei felett, gazdag zsákmányt, gyógyulást a betegségekből

---

1) L. Bálint Gábor „A mandsuk szertartásos könyve" czimü értekezését (Budapesten, 1876).

és az életfentartásra szükséges anyagi javakat. A brâhmanismus, melynek keletkezési idejét nem ismerjük, hitelveket és ritust állapitott meg, melytől többé nem szabad eltérni; befolyása alatt a hymnus imádsággá lett, melynek minden szava a rendes jelentésen kivül titokzatos értelemmel ruháztatott fel. Az imádság hatályossága tehát a formula szoros megtartásától függ. [1]) A védai kor istenei a természeti tünemények személyesitései voltak, a brâhmanismus ezek helyébe az emberhez hasonlóbb isteneket állit. Diaus vagy Diaus-Pitar, a protomonotheismus e főistene, a brahmanok vallásában is nagyhatalom s a vedai Varuna-t (Uranos) felejtette el. Prag'âpati eredetileg szintén a főistent jelentette. Surja „nap" (l. ö. h. v. a lat. sol szavat), majd Diaus „az ég", majd Aditî „a tér" fiának mondatik. A későbbi brâhmanismus három főistene (trimurtî): Brâhma, Vishnu és Çiva. A nagy brâhman imádság igy hangzik: Om: bhûs, bhuvas, svar; a titokzatos értelmü om szó után következő három büvös jelentésü szó „földet", „levegőt" és „eget" jelent. Om Müller Miksa nézete szerint avam-ból vonatott össze s a felolvasandó s elmondandó szent szövegek, imák elején s végén azt jelentette, a mit a héber אָמֵן „igy legyen", Amen. Az Upanishad-ok mysticus bölcsészetében om a legfőbb Brâhman egyik neve lett s a Hinduk e nevet iránta viseltető tiszteletből tartózkodnak kimondani. Tehát a közölt igen rövid ima elmondója e három szó segitségével remél a föld szinéről a magas égig emelkedhetni s az égi javakban részesülhetni: e három szó mintegy a lelki létra három foka, melyen a hivő a földiségből kiemelkedve felhatol a szellemi jók örök forrásához. A vedakor pásztora Pûshan-hoz intézett imádságában őt arra kéri, hogy nyájára gondot viseljen, hogy nyáját szerencséltesse s hogy a félelmes éj idejében baj ne érje állatait, s hogy a nyáj és pásztorok biztos nyugvóhelyre találjanak. [2]) A brahman szó gróf Angelo De Gubernatis mélyértelmü megjegyzése szerint a barh gyökből eredt, mely „gyarapitni"-t, „kinyujtani"-t tesz s mint himnemü szó a teremtő, gyarapitó istent s az imádság vagyis a megszentelt szó által gyarapitót egyaránt jelentette, innen van, hogy az Atharvaveda, mely büvös erővel felruházott mondásokat, formulákat foglal magában, Brahmaveda-nak is neveztetik. [3])

A Buddhismus a Ch. u. sz. e. VII. századév vége felé támadt a

---

[1]) L. De Milloné id. k., a XX. l.

[2]) Rig-Véda, I, 42.

[3]) „Letture sopra la Mitologia Vedica" (Firenze, 1874) a 285—287. ll.

brâhmani társadalom közepett, megalapitóját Čâkia Muni-nak nevezték. Ez a tan inkább ethika, mint vallás, mert szerinte nincs teremtő s nincs teremtés. A világ vég nélkül való, mindig volt s mindig lesz, hanem a természet törvényeinek hatása következtében négy korszakon át változik, u. m.: 1. alakul, 2. fejlődik, 3. hanyatlik, 4. széjjelesik s ezután a chaosban megpihen s idő multával ujból kezdi az alakulásnál s igy tovább a romlandóságig. E korszakok kalpanak neveztetnek s mindegyikök 84,000 évig tart. A halhatatlan lélek a lények létráján erényei jutalmáúl feljuthat Buddha legmagasabb fokáig. A bünös lélek a rossz szellemek és állatok testébe költözik. A lélekvándorlásnak tiz ilyen foka van, melyeknek legfőbbje Buddha világa, azaz a Nirvâna, mely nem tökéletes megsemmisülés, mint a hogy ezt a legtöbb iró állitja.[1]) A buddhismus oly gyorsan terjedt el Indiában, hogy Ačoka király uralkodása alatt már az egész félszigetet meghóditotta. A buddhismus követőinek legrövidebb imádsága e három szóból áll: Om: Mani Padma, „Igy legyen! gyöngy, lotus“, azaz „bölcseségünk legyen“, mert a gyöngy és lotusvirág a bölcseség jelképei s erre kell törekedni mindazoknak, kik Buddhavá lenni ohajtanak, a kik lelki szemeiket a tökéletességre irányozzák. A buddhismus kátéjában ezen vallás czélja ekképen határoztatik meg: megszabadulni a büntől, az erényt megszerezni magának, s a szivet megtisztitni.

Az êráni nép vallása, mint Geiger Vilmos helyesen jegyezte meg, leginkább abban különbözik a vele közelről rokon védakorbeli indiaiakétól, hogy az utóbbiak természetvallásának közvetlensége s költői frissesége ott teljesen hiányzik. A keletêráni vallás bizonyára nem önkényt a nép lelkéből eredt, hanem a papi osztály kieszelésének eredménye. Ez a nagy különbség forog fenn a kettő közt. Mithra a felkelő nap, Tištrja az esőcsillag és Anăhita a viz szelleme az egyedüli avestai isteni lények, melyeken a népies szemlélet némi nyoma meglátszik. A láthatlan és látható világ fejének a keletêrániak Ahura-Mazda-t tartották; ő a teremtő s a mindeneket kormányzó; a hozzá legközelebb álló szellemek a hat Ameša spenta. A kártékony gonosz szellemek feje Angra Manju, ennek szintén hat segédje van. Zarathuštra (Zoroaster) tana tudvalevőleg átterjedt a nyugati êrániakhoz, a perzsákhoz is, kiknél ez a vallás egész az islâm behozataláig tartott. Az Avesta négy oly imádságot foglal magában, melyek a legkülönbözőbb alkalmakkor

---

[1]) L. De Milloné, id. k. XXXII. l.

mondattak el, ezek közül három a gâthâ-k régi nyelvjárásában s a negyedik az ujabb Avesta nyelvén szól; ez imádságok szövege felette homályos. Az aṣem vohû imádság, mely a hivők szerint minden más imádságot magában foglal, Hang forditásának megfelelőleg igy hangzik:

„Áhitatosság a legjobb kincs;
Áldás ez, áldás annak,
Ki áhitatos Aša vahišta iránt."

A leghathatósabb imádság, melyet Ahura-Mazda még a látható világ teremtése előtt mondott, Ahuna varja-nak neveztetik. A ki ezt ûgy mondja el, mint a hogy illik, semmit ki nem hagyva belőle, semmit hozzá nem téve, annak lelke a földünket a túlvilággal öszszekapcsoló hidon feltartóztatás nélkűl fog átal menni s el fog jutni a legfényesebb csillagokhoz. Zarathuštra Arjana vaidša országában az első volt a földiek közt, ki ez imádságot mondotta, még pedig napjában négyszer s szövegét részekre osztotta. Az imádság igy hangzik:

„Valamint az égben magunknak urat választunk,
ugy teszünk a földön is az áhitatosság miatt,
(válasszuk azt), kinek érzülete jó s ezt adja embertársainak
s Mazda-nak szenteli élete cselekedeteit.
A hatalom az uré,
A kit ő tett a szegények védőjének." [1])

A tüzhez a gâthâ-kban következő hymnus intéztetik:

„A te nagyhatalmu tüzeden kivül
Oh Ahura, áhitatosan ohajtjuk
magunkénak tudni a gyorsan terjedő, hatalmas tüzet,
mely a teremtett lényeket megörvendezteti, s nekik gyakran nyujt segitséget,
de a mely, oh Mazda, az ellenséget,
kezednek nyilai által megrontja." [2])

A Mithrá-hoz intézett hymnus-gyűjtemény, a Mihir Jasht, első részének második versében azt mondja Ahura Mazda, hogy „az, a ki Mithrát megcsalja, az egész oszágot pusztitja el, száz kígyó módjára irtja ki a tisztákat." A 3-dik versben mondva van:

[1]) L. Geiger Vilmos „Ostirănische Kultur im Altertum" cz. könyvét (Erlangen, 1882.) a 252-dik lapon.

[2]) Ugyanott, a 254-dik lapon.

„Mithra, a kiterjedt legelőkkel biró, gyors lovakat ad azoknak, a kik meg nem csalják. Ahura-Mazda tüze az egyenes útat megmutatja azoknak, kik Mithrát meg nem csalják.“ Az 5-dik vers a szabaditó, megörvendeztető, könyörülő, megszentelő, győző (a latin felirásokban invictus, a görögökben ἀνίκητος), jóltevő, megtisztitó Mithrához intéztetik, a ki „hatalmas, erős, imádandó, tisztelendő, a kit e testi világban meg nem csaltak, a kiterjedt legelőkkel biró“.[1] Az ősök tiszteletének s ezzel együtt a Shamanismus és fetishismus számos nyomaira találunk az Avestá-ban, melyekről itt tekintettel értekezésem keretére, nem lehet szó.

A hellének főistene tudvalevőleg Ζεὺς, az aeoli nyelvjárásban Δεὺς (lat. deus). Midőn a régi görög azt mondta Ζεὺς-ről vagy θεὸς-ról: ὕει ὁ Ζεὺς (vagy ὁ θεὸς) „esik az isten“, νίφει ὁ Ζεὺς „havaz az isten“, σείει ὁ Ζεὺς, „(a földet) rengeti isten“, „földrengés van“; — ezekben a kifejezésekben a hellén vallásképzelet még a természet-cultus fokán áll. Mennyire különbözik a természet ezen őserőjétől, Ζεὺς ἄναξ vagy βασιλεὺς, az istenek királya, ki a földi királyságnak is alapitója, a ki minden törvénynek s rendnek adója s ismét mennyire magasabban áll ennél is az a Zeus, kihez lelke mélyében egy Sokrates fohászkodott. A Zeusről időnként változó vallásos nézetek a vallásos eszmének egész fejlődési történetét tárják fel előttünk, a természetcultus alanti fokától az Istenről alkotott eszményi fogalomig! Az athéneieknek egy rövid imádsága Zeustől esőt kér, ez az imádság bizonyosan igen régi; szövegét ide kiirom:

ὗσον, ὗσον, ὦ φίλε Ζεῦ, κατὰ τὰς ἀρούρας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Πεδιέων.

„Essél, essél ó kedves Zeus az athéneiek és a róna lakóinak mezeire!“ [2])

Nagy szárazság idejében Ζεὺς ὑέτιος „az esőthozó Zeus“-nak hoztak áldozatot, kiki tehetsége szerint. A polytheismus természetéből folyik, hogy az áldozati imádságoknál vigyázattal voltak, hogy az istenek s istennők egy általányos formulában egyetemesen megemlittessenek. Az istenség felhivásánál néha igy szóltak: „bárki vagy, bármely név kedves előtted“, ezért mondja Plato Cratylusában: [3])

---

1) L. „Abhandlungen von der D. M. G. I. Band, N. 1. (Lipcse. 1857.) Mithra. Ein Beitrag zur Mythengeschichte des Orients von dr. Friedrich Windischmann.

2) L. M. Antoninus V. 7.

3) 4. 1. ed. Bekker.

ἐν ταῖς εὐχαῖς νόμος ἐστίν ἡμῖν εὔχεσται, οἱ τινές τε καὶ ὁπόθεν χαίρουσιν ὀνομαζόμενοι.

Vergiliusnál is van valami hasonló e megszólitásban: quisquis es.[1]) A sok név miatt kellett azon elővigyázattal élni, hogy az istenség ugy neveztessék, a mint leginkább óhajtja, ezért mondja Aeschylus Ag. 155.: Ζεύς, ὅστις ποτ' ἐστιν, εἰ τόδ' αὐτῷ φίλον, τοῦτό νυν προσεννέπω. Catullus 34. 21. ugyanezt mondja: Sis quocunque placet tibi sancta nomine s hasonló értelmezést látunk Horatius carmen saec.-ban: Sive tu Lucina probas vocari seu Genitalis s egyik Satyrájában: matutine pater, seu Jane libentius audis.[2]) Servius Honaratus az Aeneis-ről irt magyarázatában erre vonatkozólag igy ir: Jupiter omnipotens, vel quo alio nomine appellari volueris.[3]) Lasaulx id. munkájából még e három helyet ide jegyzem: 1. a Fratres Arvales-ek jegyzőkben a többi közt e szövegre találunk: Sive deo sive deae in cuius tutela hic lucus locusve est.[4]) 2. Festusnál a tesca szó alatt: si deus, si dea es. 3. Livius VII. k. 26. f.-ben si divus, si diva. Egy Athenaeusnál számunkra fenmaradt imádság az olympi istenek és istennők mindegyikéhez szól, szövege következő: „kérjük az olympi istenek és istennők mindegyikétől, hogy adjanak szerencsét, egészséget, sok jót, s a mostani jóknak (tartós) élvezetét mindnyájunknak.[5]) Az áldozati imádságokat Hestiá-val kezdették, ezért mondja Aristophanes Scholiastája: καὶ γὰρ ἔθος ἀπὸ τῆς Ἑστίας ἀπάρχεσθαι ἐν ταῖς θυσίαις „szokás volt az áldozatoknál Hestiával kezdeni meg az imádságot". Igy a Sâma Veda hymnusaiban is az imádság Agni-val kezdődik: „énekelj Agni istennek dicsérő éneket, a kit a halandók dicsérő énekeik elsőjévé avattak." És ez természetes, hiszen tűz nélkül nincsen áldozat. A görögök hasonlóan a rómaiakhoz rendesen rövid imádságokban fohászkodtak isteneikhez, melyeket a papi nemzetségek szent hagyományként gondosan megőriztek. Legtöbbször csak a legfőbb istenekhez folyamodtak, igy egy szokásos imában Zeusen kivül csakis Athene s Apolló emlittetnek: αἲ γὰρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπολλον.[6]) A legrégibb

[1]) Ae. IV. 577.

[2]) 11., 6., 20.

[3]) Ad. Aen. IV. 577. Lásd ez idézeteket és az alább következőket Lasaulx „Studien des Classischen Alterthums" cz. könyvében (Regensburg, 1854.)

[4]) XXXII. 2.

[5]) XIV. 78.: θεοῖς Ὀλυμπίοις εὐχώμεθα Ὀλυμπίασι πᾶσι πάσαις διδόναι σωτηρίαν, ὑγίειαν, ἀγαθὰ πολλά, τῶν ὄντων τε νῦν ἀγαθῶν ὄνησιν πᾶσι.

[6]) Il. IV. 288. — Od. IV. 341.

imák azonban csupa nevekből állottak, mint az indiai, perzsa imádságok és az orphicus hymnusok. A római katholikus egyházban a szenteket egyenként megszólitó litaniák s a Mindenszentek ünnepe messze visszanyulnak a vallásos fogalmak fejlődésének hajdankorába, azon időbe, midőn az áldozatoknál minden bármi néven nevezett isten megkivánta, hogy felemlittessék s ha elfeledkeztek róla, az illetők félhettek boszujától, azon időbe, a mikor Mithra a neki szentelt hymnusokban panaszkodik Ahura-Mazdának, hogy nevét az áldozatnál nem emlitik. A protomonotheismus Istenének egyes jelzői személyesittetvén, (ὑπόστασις), az istenek Olympja megnépesült, de a mélyebben gondolkodó előtt ezen ὑπόστασις-ok egyesitő közös vonása mindenkor nyilván állott, ezért mondja Apuleius (szül. 126 körül Madanzában): Deorum Dearumque uniformis facies.

A Homernél előforduló imádságok egynémelyikét ide igtatom, a melyek nélkűl értekezésemnek azon fejezete, mely az ó hellén imádságokról szól, fogyatékos lenne.

Ilyen Chryses pap imája, [1]) mely itt következik;

„Oh hallgass meg, Ezüstivü, ki khrysa tetőjén,
Áhitatos Killán, Tenedosban dicscsel uralgasz,
Smintheus! ha valaha imolád énáltalam épült,
Vagy ha kövér kecskék és tulkok czimerit adtam
Égni tüzedre, ohajtatomat cselekedd meg ez utttal:
Bünhödjék könyemért nyilaidtól az argosi tábor!“

Ugyan ő utóbb igy imádkozik [2]):

„Oh hallgass meg, Ezüstivü, ki Khrysa tetőjén,
Áhitatos Killán, Tenedosban dicscsel uralgasz!
A' ki előbb kegyesen bevevéd szivélyes imámat,
'S nékem tiszteletet, danaoknak károkat adtál:
Most meg azon kivánatomat cselekedd meg, oh isten,
És az epés mirigyet forditsd el az argosi népről!“

Agamemnon ezt az imát mondta [3]):

„Zeus, oh dicsőséges, levegői, hatalmas uristen!
A' nap előbb ne nyugodjék el 's le ne szálljon az alkony,
Mig Priamos kormos palotáját mind fenekestül
Föl nem forgatom, és le nem égetem a' kaput arról:
Mig Hektor kebelén át nem rongyolta vitézlő

---

[1]) Il. I. 37. s köv. v. Szabó István forditásában.

[2]) Il. I. 451.

[3]) Il. II. 412.

Fegyverem a' vértet, 's körülette sok ifju levente
Társi hanyathomlok mezejök földébe harapnak!"

Agamemnon egy más helyen fölemelve szavát hangosan igy esdett:

„Zeus atya, felséges, ki dicsően uralkodol Idán,
Nap te, ki mindeneket hallasz és mindeneket látsz,
És Folyamok, 's anya Föld, 's kik ketten alatta az elhunyt
Embert büntetitek, ki galádul szegte meg eskét!" [1])

Diomedes imádságát e szavakkal kezdi:

„Hallgassd meg szavamat, Zeüs lánya, kegyelmes Athene!" [2])

Hektor ekként fohászkodott:

„Zeüs atya s más örök isteneim, hagyjátok az én kis
Gyermekemet, valamint én is, mindenha kitünni
Troja vitézei közt, 's hatalommal uralgani nálok!
'S egykoron azt mondják, sokkal több hogysem az apja,
Harczaiból hazatértekor; és hozzon hadi zsákmányt,
Ellent sujtva le, hogy megvigasztalja szülőjét!" [3])

Az öreg Nestor kezeit fölemelve Olympra ez imát mondta:

„Zeüs atya, hogyha neked buzatermő Argoson ökröt
Vagy juhat áldozatúl égetve egy ottani ember
Visszautért esdett, 's neki azt megigérte kegyelmed:
Jusson eszedbe ma ez, 's a vésznapot üzd tova tőle,
És ne veresd oly igen feleinket az ellenek által!" [4])

Glaukos kegyes Apollohoz szemeit felemelve igy imádkozott:

„Oh hallgass meg, uram, vagy Lykia térein avagy
Troja körében időzz: mert meghallgathatod a' bús
Szivüeket bárhol, valamint mostan bús vagyok én is!
Mert egy erős sebbel vagyok ah terhelve, mely által
Lüktet egész kezemen, 's dühösen fáj, el sem is állhat
Egyre futó vérem, 's bele már a vállam is elhalt:
Nem birom a kelevészt megfogni szilárdul, az ellent
Harczra fogadni, habár Sarpedon fejdelem ölve,

---

[1]) Il. III. 276. v.
[2]) Il. V. 115.
[3]) Il. VI. 476.
[4]) Il. XV., 372.

A' nagy férfi, Zeüs fia: ez nem védi fiát is!
Ah, te segélj legalább, isten, 's gyógyisd meg, apaszd el
E, sebet és kinokat; 's engedd, hogy hadriadómmal
Harczra tüzelhessem csapatostul Lykia népét,
És magam ott verekedhessem hullája körében!" [1])

Penelopé imája az Odyssea IV. k. 762 v. vel kezdődik, Odysseusé az V. k. 445, a VI. k. 324, a VII. k. 331 v.-ben foglaltatik. Ezek közül a második igy hangzik:

„Hallgass meg, felség, légy bárki: könyörgeni térek
Hozzád, futva Poseidonnak vesztemre törését!
Tiszteletes tudniillik az ég halhatatlaninál is
Férfi, ki bujdosván hozzájok fordul azonkép,
Mint én árjaid és térdednek elébě jelennen.
Ugy legyen, el ne taszits, tennen védenczedet immár!" [2])

Homer az imádságot a görögök szokása szerint személyesiti Λιταί név alatt az imádság itennői. λιτή ugyanis könyörgést jelent. Ezekről azt mondja Homer, hogy a legfőbb Isten leányai s Ἄτη „a hiba" nyomába lépnek, hogy megjavitsák. A ki elfogadja sugalatukat, azt kimentik Zeusnél, a ki visszautasitja, azt bevádolják égi atyjoknál. [3]) A görög imák leggyakrabban az egy törzsbeli s egy községbeliek érdekét czélozza, igy egy athenéi asztal-imádság Athenaeusnál; Παλλὰς Τριτογένει' ἄνασσ' Ἀθηνᾶ, ὄρθου τήνδε πόλιν τε καὶ πολίτας, ἄτερ ἄλγεων καὶ στάσεων καὶ θανάτων ἀώρων, συ τε καὶ πατήρ [4]) „Pallas Tritogeneia, Athene uralkodója, tartsd meg ezt a várost s polgárait s háritsd el tőlök a szükölködést, a lázadást s a korai halált, te és az atya!" Xenophonnál Isomach azért imádkozik, hogy az istenség tanitsa feleségét arra, mi mindkettőjekre nézve a legjobb. [5]) Az áttikai tanács tagjai imádkoztak a demokratiáért, [6]) de maga az ima szövege nem ismeretes. A papi testületek imádságain s némely hagyományos régi imaformulákon kivül, milyen az idéztem athénei földmiveseké, kiki azért imádkozott, a mire leg-

---

[1]) Il. XVI., 514. v.

[2]) Szabó István forditásában (Pesten, 1846.) Az utolsó előtti sort Voss János Henrik igy forditja:

Nahe zu deinem Strom und deinen Knie'n, ein Bedrängter!

[3]) Il. IX, 502.

[4]) XV. 50.

[5]) Οἰκονομικὸς, VII,7.

[6]) L. Télfy Iván „Corpus juris attici" nagybecsü munkáját 9.

inkább szüksége volt, és pedig vagy az egyik vagy a másik istenhez, vagy egyszerre többhez is, igy látjuk ezt a homeri hősöknél a fennidézett szövegekben. Az az irány, melynek Lucianus hódol (szül. 120-ban Ch. u.) s a mely benne legelmésebb szószólójára talált, már rég megvolt előtte s a későbbi idők változott viszonyainak befolyása alatt mind több tért foglalt, nem ugyan a sziveket hóditotta, de hóditotta az elméket. Ez az irány a vallás kigunyolásában helyezte a felvilágosúltságot s ezen a téren minden iránt, mit az elébbi nemzetségek szentnek tartottak, a legnagyobb kiméletlenséggel járt el. Lucianus-nál ezt a gunyos imaformulát olvassuk:

„Oh kegyes, vendégszerető, társulatos, tüzhelyi, villámszóró, esküvő, felleggyüjtő, nagydörgésü Zeus, és ha még máskép is neveznek téged a megdöbbent költők, midőn a versekben megakadnak, mert akkor a nevek nagy sokaságával segitsz hanyatló verseiken s kitöltöd a rhythmus hézagát. Hol van most nagyszáju villlámod s hatalmas zugásu mennydörgésed s lángoló, tüzes, iszonyu mennyköved?“ [1])

A görög nép legnagyobb része valószinüleg már a hellén ó-kor régibb századaiban az imádságról körülbelől ugy vélekedett, mint később az epicureusok és a stoicusok egy nagy része. E gondolatnak egyik kifejezője Isocrates erre vonatkozólag igy ir: „Legjobb az istenektől szerencsét kérni s az okosságot magunknak szerezni meg.“ [2])

Hasonló gondolatot fejez ki a stoicus Cotta Cicerónál ezt mondva: judicium hoc omnium mortalium est, fortunam a deo petendam, a se ipso sumendam sapientiam. [3]) Ezektől nagyon különbözik némely eszményző bölcsész nyilatkozata, igy p. o. Keosi Simonides azt tanitotta, „hogy senki erényt nem nyer, ha nem az istenek által, sem államok, sem egyesek.“ Kallimachus meg igy imádkozott: „Üdv neked oh atya, üdv neked a jelen perczben! Adj erényt és gazdagságot, adj erényt és szerencsét!“ Az eredeti szövegben: χαῖρε πάτερ, χαῖρ᾽ αὖθι δίδου δ᾽ ἀρετήν τ᾽ ἀφενός τε, δίδου δ᾽αρετήν τε καὶ ὄλβον. [4]) Egy szép pythagoricus mondat igy hangzik: γλώσσαλγος καὶ ἀμαθής εἰχόμενος καὶ θύων τὸ θεῖον μιαίνει· μόνος οὖν ἱερεὺς ὁ σὸφος, μόνος θεοφιλὴς, μόνος εἰδὼς εὔχεσθαι, az az: „A fecsegő s tudatlan imádkozó és áldozó valósággal

---

[1]) Timon. 1.

[2]) Ad Demon. 34: „ἡγοῦ κρατιστον ξἶναι παρὰ μεν τῶν θεῶν εὐτυχίαν, παρὰ δὲ ἡμῶν αὐτῶν εὐβουλίαν.

[3]) Nat. Deorum III, 16. L. Lasaulx-nál.

[4]) L. Lasaulx-nál.

szentségtörő. Csak a bölcs igazán pap, igazán istenszerető, egyedül ő tud imádkozni." [1]) Tyrusi Maximus sophista igen szépen mondja: „ugy kell tenni, mint Sokrates tett, a kinek egész élete folytonos imádság volt, csak azt kell az istenektől kérni, a mit ő kért: erényes lelket, nyugalmas, hibátlan életet és jóreményü halált. Az eredetiben: ἀρετὴν ψυχῆς καὶ ἡσυχίαν βίου καὶ ζωὴν ἄμεμπτον καὶ εὔελπιν θάνατον. Porphyrius és Jamblichus neoplatonicusok megjegyzik, hogy minden népnél a legbölcsebbek az istenséghez leghasonlóbbak voltak, ezek egyszersmind a legbuzgóbbak az imádságban azon elvnek megfelelőleg, hogy hasonló hasonlót szeret. „A hellenismus egyik legutolsó képviselője, irja Lasaulx, az Aristoteles tanelveit követő Simplicius, mintegy másfél ezredéves elmélkedés végeredményeül egy mély bölcseségü gondolatot fejez ki a következőkben: nem isten fordul el tőlünk, mikor bünt követünk el, s nem ő fordul vissza hozzánk, a mikor bününket megbánjuk, hanem mi távozunk Istentől s mi térünk hozzá vissza. És azt, hogy mi ismét Istenhez visszatérünk, akként fejezzük ki, mintha ő közelednék hozzánk. Mintha, a mikor az ember egy sziklatetőről kötéllel huzza a hajót a parthoz, a hajón levők azt hinnék, hogy nem a hajó közeledik a sziklához, hanem a szikla a hajóhoz. Megbánás, veszékelés, imádság hasonlithatók azon kötélhez és az imádság olyan, mint a horgonynak kivetése, a mely ha földbe kapaszkodott, az ember tévedésében azt hiszi, hogy Istenét magához csatolta, pedig voltaképen a kivetett horgony segitségével saját magát hozza közelébb Istenhez." [2])

A görög népies felfogás, mint már fenn láttuk, az imának s az ima egyes szavainak csodálatos erőt tulajdonit; láttunk már egy oly imát, mely az esőt kikönyörgi Zeustól.

Orpheusról is beszélik, hogy mikor az Argonautákkal a tengeren hajózék s nagy vihar támadt, a samothrakéi istenekhez intézett imájára a dühöngő vihar nagyhamar lecsillapodott.

Pindár szerint a legrégibb időkben éjjel csillagfénynél imádkoztak [3]) Rendesen reggel és estve imádkoztak. (l. Plato de Leg. X p. 182, 18.) Ebéd előtt és után is imádkoztak (l. Xenophon Hell. IV, 7, 4.) Többet tudnánk még a görögök imádságairól, ha Aristoteles „περὶ εὐχῆς" czimü munkája, melyet Diogenes Laertius emlit, el nem veszett volna. Fájdalom ez a könyv is osztotta annyi társa sorsát s csak is e felemlitésből tudunk egykori létezéséről!

---

[1]) Orelli Opusc. Gr., sent. I., pag. 36. l. Lasaulxnál.

[2]) L. Simplicius in Epictet. p. 107, 27 kk.

[3]) Ol. 1,71 kk., VI, 58 kk.

A rómaiak főistene tudvalevőleg Jupiter, a latin törzseké Mavors volt. Ennius (sz. 239-ben Ch. e.) tizenkét olympiai istent számlál fel a következő rendben: Juno, Vesta, Ceres, Diana, Minerva, Venus, Mars, Mercurius, Jovi', Neptunus, Vulcanus, Apollo. A rómaiak imádságaikban minden istent „pater"-nek, minden istennőt „mater"-nek neveztek; a névsort Janus-sal kezdették s Vesta-val végezték, hiszen az ember az ajtón megy be a többi isten s Vesta szentélyébe s janua ajtót jelent. Különben Jupiter-rel is elég gyakran kezdék imáikat. A római nép is az imádságnak csodás, magicus erőt tulajdonitott. De lássuk magukat az imádságszövegeket. Festus egy egész rövid áldozati imádságot tartott fenn számunkra, mely igy hangzik: „Kérlek téged Jupiter, légy nekem akaratod szerint kegyelmes." Az eredetiben: Precor te Jupiter uti mihi volens propitius sies.[1]) A római imádságok is két osztályba sorozhatók: 1. a magán, 2. az állami imádságok osztályába. Egy más felosztás szerint mindennapiak s alkalmiak, köznapiak s áldozatiak. Továbbá a papi collegiumok imádságai megkülönböztetendők a laicusokétól és végül a különböző foglalkozások szerint is különböztek a római imádságok ép úgy, mint a helléneké. A rómaiaknál is a fenkölt szellemüek nézete az imáról egészen más volt, mint a nagyközönségé s a müvelteké sem az volt, a mi a köznépé, mely az ima betüiben látta a segedelem és szerencséltetés csodás erejét. Igy p. o. úgy tartották, hogy a vestaszűzek imádsága által a megszökött rabszolgák, ha a városból még nem mentek ki, gazdáikhoz visszahozhatók. Plinius, az ifjabb, ellentétben a köznéppel az imádságról való nézetét ekként fejezte ki: „az istenek nem annyira az imádsági szövegek pontos elmondásában, mint inkább az ártatlanságban és szentségben gyönyörködnek, s kedvesebb nekiek az, ki templomaikba jó erkölcsü tiszta lelkülettel lép be, mint a kinek ajka az elméjébe vésett imákat elrebegi." L. Paneg. 3. Seneca egyik Epistolájában szépen mondja: kérj jó eszet, a lélek egészségét s azután a testét — — úgy élj az emberekkel, mintha az Isten látna, s úgy beszélj Istennel, mintha az emberek hallanák."[2]) Egy másik Epistolájában Seneca ezeket mondja: „Közel van hozzád Isten, veled van, benned van. A szent lélek köztünk van, javunknak s kárunknak figyelmes szemlélője ... Isten nélkül nincs jó ember, minden jó emberben Isten lakó-

---

[1]) Sex. Pompei Festi „De Verborum significatione" P. 103.

[2]) Epist. 10: „Roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis . . . sic vive cum hominibus tanquam deus videat, sic loquere cum deo tanquam homines audiant".

zik." [1]) Mintha keresztény s nem pogány mondta volna az idézett szavakat, pedig Seneca, ki Ch. u. 39-ben kényszerüségből öngyilkossá lett, a kereszténység hittudományából nem merithetett. Ily nézetet vallottak a legfelvilágosultabb férfiai Rómának s a legbölcsebbek ilyenszerü elmélkedései az örök városban mintegy utat nyitottak a földünk látkörében hajnalodó kereszténységnek.

„Plautus „Poenulus" czimü szindarabjában következő imaszövegre találunk: „Jupiter, ki az emberi nemet ápolod s táplálod, a kinek kegyelme által éljük földi életünket, kinél éltünk reménye van, kérlek, addd, hogy e mai napot dolgaim eligazitására békességesen eltölthessem." [2])

Tibullnál e rövid áldozati imát olvassuk: „Magasztos Genius, vedd szivesen tömjénünket, s kedvezz fogadalmunknak." [3]) Ovidnál az imádkozó igy szól: „fogadd el imádságunkat." [4]) A rómaiaknak a samnites-ek ellen vivott harczában Decius consul tudvalevőleg a győzelem elnyerésére magát áldozta fel az alvilági isteneknek. Ezen eseményt Livius igy beszéli el: „Az általányos megfélemlés közt Decius consul M. Valeriushoz hangosan igy szólott: „Szükség van az istenek segitségére. Rajta tehát a római nép főpapja hangoztassa a szent szavakat, melyekkel magamat a legiokért feláldozom." [5]) Livius elbeszélését igy folytatja: „Pontifex cum togam praetextam sumere jussit, et, velato capite, manu subter togam ad mentum exserta, super telum subjectum pedibus stantem sic dicere". És most következik a főpap ünnepélyes imádsága: Jane, Jupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, Divi Novensiles, Divi, quorum est potestas nostrorum hostiumque, Diique Manes, vos precor, veneror, veniam peto feroque, uti populo Romano Quiritium vim victoriamque prosperetis; hostesque populi Romani Quiritum terrore, formidine, morteque adficiatis. Sicut verbis nuncapavi, ita pro republica Quiritum, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritum legiones auxiliaque hostium mecum Diis Manibus Tellurique devoveo." [6])

[1]) Epist. 41.

[2]) V. 4, 14: „Juppiter, qui genus colis alisque hominum, per quem vivimus vitale aevum, quem penes spes vitae sunt hominum omnium, da diem hunc sospitem, quaeso, rebus meis agendis".

[3]) IV. 5. 9.: „Magne, geni, cape tura libens votisque faveto."

[4]) Fast. IV. 320.: „Accipe preces."

[5]) „Praeire verba" egy Liviusnál gyakran előforduló kifejezés.

[6]) Lib. VII. cap. 9.

Rómában minden fontos állami gyülés kezdetén carmen praecationis-t mondottak s az imát bizonyos [illegible]tus kisérte.[1]) A római papi collegiumoknak különös ritualis[illegible]ak, a melyekben az alkalmi imák feljegyeztettek, l. Ge[illegible]mprecationes deum immortalium, quae ritu Romano fiun[illegible] sunt in libris sacerdotum populi Romani.[2]) A mezők fels[illegible] az Arvales testvéreknek következő ó-római litániájuk [illegible] ünnepi felvonulásaikban énekeltek: „Lares-ek segits[illegible] engedd Marmar, hogy vetéseinkben kár essék, — Mar[illegible] meg dühöngni, templomod küszöbét lépd át, ostorodat tar[illegible]za. A Semonesseket felváltva hivta fel. Ihol Mars segits, Győzelem! Győzelem! Győzelem![3]) M. Porcus-Cato „De Agri Cultura" czimü müvében egy aratás előtti áldozati imádság fordul elő. (l. a CXXXIV-dik fejezetet.) Ugyanott a CXXXIX-dik fejezetben az erdők letarolásakor mondott ima szöveg következik, melyet ide kijegyzek: „Lucum conlucare Romano more sic oportet, porco piaculo (engesztelő áldozat) facito, sic verba concipito, 'si deus, si dea es, quoium illud sacrum est, uti tibi ius est parco piaculo facere illiusce Sacri coercendi ergo harumque rerum ergo, sive ego sive quis jussu meo fecerit, uti id recte factum siet, eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, uti sies volens propitius mihi domo familiaeque meae liberisque meis: harumce rerum ergo hoc porco piaculo immolando esto." L. még a CXLI-dik fejezetet, a melyben egy a mezők ünnepélyes megjárásakor mondott imádság foglaltatik.[4]) A ki a földalatti istenekhez imádkozott, kezét lefelé tartotta, a ki az olympiakhoz kér, kezét ég felé emelte. Ez igy volt a görögöknél is. (l. Pindar Ol. V. 11.) Egy pogány imádság, mely azt mintegy áthidalja a kereszténységhez, igy kezdődik: „Te bárki vagy óh Isten." (Tu quicunque es Deus.) Ez imádságban a természetben uralkodó s mindent bölcsen igazgató Istenről van

---

[1]) L. az itt elmondottakat Lasaulx többször idézett munkájában.

[2]) XIII. 22.

[3]) „Enos Lases juvate
Neve luervem, Marmar sine incurrere in pleoris
Satur furere, Mars, limen sali, sta berber
Semunis alternei advocapit cunctos,
Enos, Marmar, juvato
Triumpe, triumpe, triumpe!

L. az id. szöveg német forditását Lasaulx-nál.

[4]) Lásd ezeket a szövegeket Lasaulx id. művében.

szó. Értekezésünk jelen fejezetét Cicero szavaival végezzük: „A világ szépsége, a nap, hold, csillagok rendszere mutatják, hogy e világ nem történetes s kényszerit annak hivésére, hogy kell lenni az égi testek nemcsak lakójának, hanem bölcs igazgatójának is. [1])

A sémi népek és nyelvek négy csoportra oszolnak, u. m. 1. az assyr és ó-babyloniaira, 2. a déli sémi nyelvekre (arab, himjári s aethiopi), 3. az árámira, a sémi nyelvterület északi s északkeleti vidékeiben (syr, a keleti s nyugati árámi nyelvjárások, a sámáritán, mely az árámi nyelvjárások egyikének a héberrel való elegyedéséből eredt), 4. a héberre, melylyel a kanaani nyelvjárások s a phoenikai közel rokon.

Kezdjük az assyrokkal, a kik főistenöket Ilu-nak nevezték (az akkadiaknál Anu), mely név a héber êl-lel s az arab Allah-val egyazon (l. ö. h. v. a héber אֱלוֹהַּ· אֱלֹהִים, syr allohô, bibliai cháld אֱלָהּ névalakokat. Nabonid babyloniai király egyik feliratában, melyet Mugheir-ben a holdisten templomában helyezett el, ezeket mondja: „Oh Sîn [2]), Ura az Isteneknek, királya a menny és föld isteneinek, az istenek isteneinek, a magas ég lakóinak! Ha ezen templomodba örömmel lépsz be, ajkadon áldás eredjen s áradjon Esagil-ra, Ezida-ra (és) a nagy világosság templomára, a te hatalmas istenséged templomaira! S a te nagy istenséged iránt viseltető tisztelet szálljon Nabonid embereinek szivébe, hogy a te nagy istenséged előtt tévedésbe ne essenek! Oly szilárd legyen alapjok mint a mennyé! Engem, Nabonid-ot, Babylon királyát, a te nagy istenséged ellen elkövetendő bünöktől őrizz meg s adományként nyujtsd továbbra életem napjait! S gyökereztesd meg Belsazar-ban, első szülött fiamban, enen szivem sarjadékában, a nagy istenséged iránt viseltető tiszteletet: a bünt ne engedje magához közel lenni; az élet napjainak bősége elégitse ki.“ [3])

Egy Merodach-hoz (az ákkád és sumir nép napistene, a ki Babylon sémi lakosságának vallásában, az imádságokat meghallgató s a holtakat új életre elevenitő istené lett) s Ištar istennőhöz rossz álom után intézett imádság igy hangzik: „Istenem, a ki haragszol reám, fogadd el könyörgésemet! Oh istennő, a kinek haragját magam ellen felgerjesztettem, fogadd el könyörgésemet! Fogadd el könyörgésemet, nyugodjék meg lelked! Kegyelmes, irgalmas uram...... A ki azt, a mi engem

---

[1]) L. „Bibliai egyezményes szótár“ irta Maklári Pap Lajos (Pesten MDCCCLV).

[2]) Holdisten.

[3]) L. A. H. Sayce egyik munkájában.

gyötör, nappal halálba viszed, oh Istenem, világositsd meg (orczámat)! Istennőm, tekints reám (kegyesen) s hallgasd meg könyörgésemet! Büneim nyerjenek bocsánatot, gonosztetteim töröltessenek el! A reám nehezkedő átok sulya megtöressék, a láncz oldassék meg! A hét szél széleszsze el sohajtásaimat! Ketté akarom törni gonoszságomat, a madár vigye el tőlem az ég felé! A hal vigye el sanyargatásomat, vigye el (tőlem) a folyam! A mezők állatai vegyék el tőlem! A folyam tova hömpölygő vizei tisztára mossanak. Tégy fényessé engem hasonlóan az aranyhoz, hasonlóan az üveg pohárhoz, legyek kedves előtted! Égesd el az én gonoszságomat, szabaditsd meg lelkemet; erősitsd meg oltárodat, hogy képedet rajta elhelyezhessem. Engedd, hogy gonoszságomtól távozhassam s nálad menedéket találjak! Világositsd meg s engedd, hogy kegyelmed adta álmokat lássak! Az álom, melyet látok, legyen kegyelmes, az álom, melyet látok, legyen csalhatatlan, az álom, melyet látok, kegyelmedben muljék el felettem! Az isten . . . . az álmok istene őrködjék fejem felett! Engedj belépnem Esagil-ba, az istenek templomába, az élet házába! Merodach, ajánlj az irgalmasnak kegyelmes kezeibe! Meghajlok nagyságod előtt, dicsőiteni akarom nagyságodat, magasztalni akarom istenségedet; városom lakosai dicsőitsék hatalmadat!“ [1])

A Baal név egykoron az araboknál is a főisten egyik neve épp ugy mint az északi sémi népeknél. Az islâm előtti vallásáról az araboknak Herodot azt irja, hogy két főistenök van, u. m. Dionysos, kit Orotal-nak s Urania, kit Alilat-nak neveznek: Διόνυσον δὲ θεὸν μοῦνον καὶ τὴν Οὐρανίην ἡγέονται εἶναι, — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
ὀυνομάζουσι δὲ τὸν μὲν Διόνυσον Ὀροτάλ, τὴν δὲ Οὐρανίην Ἀλιλάτ. [2]) Urotal a. m. a világosság istene, napisten; a név talán az artalŭ alakból romlott, mely fényest jelenthetett (l. az arab ratalŭn szót, mely a fénylő fogsort jelenti „nitentes candidique dentes“ s az olyan szájat, melynek ilyen fogsora van). Alilat a. m. istennő, [3]) talán a hold istennője; a név az alilah szó (illet. az ilâhŭn szó) nőnemü alakja, ilahu pedig az Allahu-val egyazon szó, melynek

[1]) L. A. H. Sayce: „Alte Denkmäler im Lichte Neuer Forschung“ (német forditás), a 200—201-dik lapon.

[2]) L. a III. k. 8-ik fejezetet.

[3]) Herodot, ki az összehasonlitó mythologia első uttörője, igy ir e névről: καλέουσι δὲ Ἀσσύροι τὴν Ἀφροδίτην Μύλιττα, Ἀράβιοι δὲ Ἀλιλάτ stb. L. az I. k. 131. f.

első szótagja a névelő. Mohammed, az islâm megalapitója, 570-ben v. 571-ben született Ch. u. Mekka városában; Syriába tett utazásai alkalmával megismerkedett a zsidó és keresztény vallással, melyeknek hitczikkeiből, erkölcstanából s történeti elbeszéléseiből bőven meritett Korân czimü nagy műve szerkesztésénél, melyből saját népe és törzse vallásos szokásait, hiedelmeit, világnézeteit sem zárta ki teljesen. Az imádságot arabul du'â'ŭn-nak és salâtŭn vagy salvatŭn-nak (többesszámban salavâtun) nevezik; öt nyilvános imádsága van a Moslimoknak, melyet a nap különböző szakaszaiban mondanak el. A Korân első imája, mely a Muslimok egyik legközönségesebb imádsága, igy hangzik:

„A kegyelmes és irgalmas Isten nevében.

Dicséret istennek, a világok urának! A kegyelmesnek és irgalmasnak! Islâm napja urának! Téged imádunk, s tőled segedelmet kérünk! Vezess az egyenes uton. Azok utján, kiket nem sujt haragod s a kik nem tévednek.“ 1) A mohammedán mysticusok, p. o. Gelal ed-din Rûmi az imádságot Istennel való egyesülésnek mondják. „Ha azt mondod, Uram jőjj, ő legott igy felel: itt vagyok fiam. Sohajod, áhitatod Isten küldöttjei.“

Izrael népe is egykor a polytheismusnak hódolt s az erre való viszszaemlékezés még hosszú időn át élénk volt a nép öntudatában. Josue kevéssel halála előtt igy szólt az egész néphez: „Ezt mondja az Izraelnek Ura Istene: A vizen túl laktak a' ti atyáitok régen, mint Tháré, az Ábrahám atyja és Nákhornak atyja: és szolgáltak idegen isteneknek. Lábán Mózes szerint bálványokat tartott házában: „Lábán pedig elment vala a' juhokat nyirni; azonközben ellopá Rákhel az ő attyának bálványait.“ 2) E szövegben a bálványok תְּרָפִים-oknak neveztetnek, mely kifejezés, úgy látszik, a házi isteneket, az ősek szellemét jelentette. Az אֱלֹהִים többesalakú szó szintén az egykori polytheismusra vall. Még a későbbi időkben is, midőn már a monotheismus az állam in-

---

1) L. a 24-dik f. 2-dik versét.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَالَمِينَ ❊ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ❊

مَالِكِ يَوْمِ ٱلدِّينِ ❊ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ❊ اِهْدِنَا ٱلصِّرَاطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ❊

صِرَاطَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ❊

2) Az I. k. XXXI-dik f. 19-dik versében.

tézményeiben megerősödett, még pedig olyanok könyveiben is, kik az egy Istent tisztelők közt foglalnak helyet, legalább elvétve találunk oly kifejezésekre, melyek a bálványimádás korszakából származtak át, igy a Birák könyvének egyik helyén e szavakat olvassuk:

„Mondának annak felette a' fák a' szőlőtőnek: Jer el te, uralkodjál rajtunk.

Kiknek felele a szőlőtő: Elhagyjam-é az én mustomat, melly megvidámitja az isteneket és az embereket: és elmenjek, hogy uralkodjam a fákon?" [1])

Egyesek lankadatlan buzgóságának, tanitásának, példaadásának köszönheti Izraél népe, hogy az egy Isten imádás nála mind több tért foglalt s lassan bár, de feltartoztathatlanul a sziveket meghóditotta, ilyen volt Ábrahám, a hivők apja, Mózes próféta, kihez hasonló nem vala Izraélben, és a Próféták. Ábrahám, Lukács evangélista példázatában a gazdagnak méltán mondhatta: „Ha Mózest és a' Prófétákat nem hallgatják, annak sem hisznek, ha valamelly a' halottak közzül feltámasztatnék is." [2]) Az egy Istent imádó héberek is az imádságnak csodás erőt tulajdonitottak, igy p. o. a beteg általa meggyógyul, a gyermektelen anya magzattal örvendeztetik meg stb. [3])

Ez okon irhatta Mózes: „Könyörge azért Ábrahám az Istennek, és meggyógyitá Isten Abimeleket, és az ő feleségét, és az ő szolgálóleányait, hogy szülnének." [4]) Az imádság megtartja a haldoklónak életét, a mint azt a Királyok első könyvének következő helyén olvassuk: „És leborula háromszor a' gyermekre (Illyés), és kiálta az urhoz mondván: Én Uram Istenem, kérlek, térjen meg a gyermek lelke, ő belé! És meghallgatá az ur Illyésnek szavát; és megtére a' gyermekbe a lélek, és megélede." [5]) Az imádságot a Szent Irás egy helyen a léleknek Isten előtt való kiömlésének (I. Sám. 1, 15), más helyen megint Istenre való megemlékezésnek (Zsoltárok k. LXXVII. zs. 3-ik v.) s megint más helyen Isten ábrázatja keresésének nevezi. A zsidók nyugotnak fordultak, mikor imádkoztak, nyugot felé lévén az oltár a templomban és magukat hajtogatva imádkoztak. De arról is van szó, hogy napkelet felé fordulva mondták el imádságaikat, (l. Esék. 8, 16:) „Bevive azért

---

[1]) Birák könyve IX. f. 12-ik és 13-ik verse. L. Gróf Baudissin Vilmos „Studien zur Semitischen Religionsgeschichte" első füzetének 57-ik l.

[2]) XVI. f. 31 v.

[3]) L. Orach Chajim 1, IV.

[4]) L. az I. k. XX ik f. 17-ik versét.

[5]) Az I. k. XVII-ik f. 21-ik és 22-ik versei.

engem az Ur' házának belső pitvarába, és ime az Ur' temploma ajtaja mellett a' tornácz és az oltár között, vala ugymint huszonöt férjfi, kik háttal fordultak vala az Ur' templomára, és orczájok vala napkeletre, és magokat meghajtván imádkoznak vala, naptámadat felé, a' Napnak." És bizonyára ez volt a régibb szokás, melyhez a nép zöme még később is szivósan ragaszkodott. A hivők kis serege bár hol is imádkozott, a templomhegy felé fordult (l. Dán, 6, 11): „Dániel pedig, hogy megérté, hogy megpecséltetett volna az irás, béméne az ő házába, és az ő vatsoráló házának ablakit kinyitá Jérusalem felé, és háromszor napjában térdre esvén, lehajtja vala magát és könyörög vala, és vallást tészen vala az ő Istene előtt, miként cselekszik vala azelőtt." A krónika II. könyve erről még világosabban szól: „ha könyörögnek néked e' város felé, mellyet választottál, és e' ház felé fordulván, mellyet a te nevednek csináltam." stb. [1]) Rendesen állva, de gyakran térdet hajtva, vagy a földre borulva könyörögtek; az imádkozó kezét ég felé emelte vagy kiterjesztette, és ha bünbánó imádságot mondott, kezét mellére helyezte s időnként mellét verdeste vele. Nagy gyász eseteiben a könyörgő fejét mellére hajtotta (l. a 35 zsoltár 13-ik versét). A halk imádkozásnak példáját l. Sámuel I. könyve 1 fejezetének 13-ik versében „Mert Anna szivében könyörög vala, tsak az ajaka mozog vala, de szavát nem hallják vala stb." A zsidó imádságnak is egyik főfeltétele a buzgóság és figyelem, a mint ezt synagogáik egyik szokásos felirása mondja:

תפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה

„A figyelem nélkül való imádság olyan mint a test lélek nélkül." Dávid, a mint láttuk, háromszor imádkozott napjában; Flavius Josephus Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία czimü munkája V. kötetében azt mondja, hogy Mózes törvénye szerint napjában kétszer kell imádkozni, u. m. reggel és estve. (l. a VIII. f.) A nyilvános isteni tiszteletnek az imádság bizonyára szintén egyik része volt, de az ó-testamentumi könyvekben a közimának kevés nyomaira találunk, ilyen azonban azon bánatnapi imádság, melyről Mózes IV. könyve ezeket mondja: „És szóla az Ur Mózesnek és Áronnak, mondván:

Menjetek el e' gyülekezet közül, hogy megemészszem őket egy szempillantásban.

Kik borulának az ő ortzájokra, és mondának: Erős Isten, minden testnek lelkének Istene! nemde nem egy férjfiu vétkezett-é, és

---

[1]) L. a VI. f. 34-ik versét. L. még Misna Berach 4, 5.

mind ez egész gyülekezet ellen haragszol é?“ [1]) Fagius (szül. 1504-ben) a Levit. XV. f. 17-ik verséhez irt magyarázatában mondja, hogy a zsidó főpap imája az engesztelés ünnepén rövid volt s ekként hangzott: „Intézd el Uram, ugy az évet, hogy az meleg és esős legyen! Jehudâ házából a kormánypálcza ki ne vétessék! Néped szükséget ne lásson, hogy egyike se szoruljon a másik segélyére!“ A számüzetés ideje körül már a leviticus előimádkozóról is történik emlités. A Mišna Berachoth czimü talmudi tractatus több oly imádságot foglal magában, melyek régieknek látszanak lenni.

A zsoltárok könyve is több imádságot foglal magában, ilyen a következő:

„Uram igazgass engemet a te igazságodban az én ellenségeimért: igazgassad előttem a' te utadot.“ [2])

Egy a Berachoth tractatusból vett imádság, mely réginek látszik lenni, igy kezdődik: „Dicsértessél, örökkévaló Istenünk, a világ királya! ki minket megszentelt parancsolatai által, és parancsolta nekünk a kézmosást.“ [3]) Egy másik mišnai imában Isten azért dicsértetik, hogy Izraélt a szent törvényekkel való foglalkozásra felhivta. A Berachoth tractatus egyik hálaadó imája ekként hangzik: „Istenem! a lélek, melyet belém adtál, tiszta az. Te teremtetted meg, Te alkottad, Te lehelted belém, s Te oltalmazod bennem, s egykor Te visszaveszed azt tőlem, de ismét belém adod majdan a jövendő időben. Az egész idő alatt, mig a lélek bennem van, hálát mondok neked, örökkévaló Istenem, minden műnek Alkotója, minden lélek Ura! Dicsértessél, Örökkévaló, ki visszaadja a lelket az elhalt testeknek.“ [4]) A zsidók mai napi imádságaik hétköznapiakra és ünnepiekre, közönségesekre és alkalmiakra oszolnak s ezek közül a régiek az ó-testamentomi könyvekből, igy p. o. nagy részt a zsoltárok könyvéből s a talmud „Berachoth“ tractatusából vétettek. Az egyik reggeli ima a zsidó hit Maimonides által felállitott tizenhárom hitágazatát tartalmazza.

Végig tekintettünk a különböző népek és korszakok imádságain, s minden egyes imában az érzések egy-egy hullámvetését lát-

---

[1]) L. a XVI-ik f. 20, 21, 22-ik verseit.

[2]) V-ik f. 9-ik verse.

[3]) Az eredeti szöveg igy szól: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדִים :

[4]) L. „Izraél könyörgései“ magyarra forditotta Deutsch Henrik. (Budapest, 1887), a 6. és 7-ik lapon.

tuk, mely hol csendes, mint a nyugott tenger vizei, hol emelkedő dagályt mutat, de eme hullámok mindegyikében egy-egy égi szikra ragyog és nincs egy sem, melyben a béke szivárványa tisztán vagy megtörve vissza ne tükrözödnék. És ha az emberiség kedélyvilágának ez örök hullámzása a tenger vizeit juttatja eszünkbe, a szilárd sziklára épült fénytorony örök világossága, mely a hullámokkal küszködőnek a szabadulás utját jeleli, a Krisztus által rendeltetett uri ima, mely az emberiség legtökéletesebb imádsága s mindazon elemeket magában foglalja, melyekből csak egy, vagy egynehány foglaltatik az általunk ismert imaszövegekben. Azoknál a hiány tünik fel, itt meg van a teljesség és minő teljesség!

Az uri imában foglalt kérések egyike nem az egyes emberé, nem egy községé, nem is vallásfelekezeté, hanem az emberiségé, s nem arra irányul, a mi ma vagy holnap, vagy legközelébb, vagy talán a könyörgő élete alatt még, vagy maradéka életében megvalósulandó, hanem arra, a mi az idők teljességéig fog inkább s inkább valósággá lenni, u. m. Isten országa eljövetelére: ’ελθέτω ἡ βασιλεία σου. A mi, ha nem is keressük, eljön, de a minek eljöveteléért nem csak könyörögnünk, hanem a mit minden egyébnél inkább kell keresnünk, mert a többi ettől függ s ez az isteni, az az a tökéletes igazság, mely az emberi léleknek legfőbb eszménye. Πλὴν ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ — mondja Lukács Evangelista — καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Az uri imában a hivő az emberiség legfőbb eszményeért imádkozik.

Gróf Kuun Géza.

A TORDAI UNITÁRIUS KÖZÉPISKOLAI ÉPÜLET UJRA ÉPITTETÉSÉNEK TÖRTÉNETE.

Az Egyházi Képviselő Tanács 92—1864. sz. márt. 13-án Székely Elek felügyelő gondnokhoz czimzett leiratában az iskola épületének régi időtől fogva roskadozott állapotban létele, különösen pedig egyik részének csaknem használhatatlanná válása folytán kinyilatkoztatta, hogy az építés szükséges, s e czélból az előleges lépéseket haladéktalanul meg kell tenni. S kijelenti azt is, hogy tordai iskolánk megépitése költségeinek fedezésére nincs más forrás, mint aranyos-tordaköri és küküllőköri ekklézsiáinknak — mint a melyeket ezen iskolánk sorsa, könynyen használhatóságánál fogva is, inkább kell, hogy érdekeljen — buzgósága, a nevelés fontos és szent ügyéért való áldozatkészsége és a néhai Jobbágy András kedves emlékezetü atyánkfia által tordai iskolánk számára hagyományozott tömeg. Egyszersmind az E. K. Tanács egy épittető bizottságot nevezett ki, Székely Elek elnöklete alatt, Albert János, Szigethi Cs. Sándor, Tóth Károly, Veress Lajos, Csegezi Tamás, Csegezi László, Csép Tamás, Gál Miklós, Nagy Lajos, Pataki László, Rákosi István, Rédiger Árpád, Bosla Ferencz és Zsakó János személyükben, a mely bizottságnak kötelességévé tétetett, hogy fontolóra véve az épitésre felhasználható eszközöket, készittessen egy oly előleges tervrajzot, mely az iskola mostani helyiségén, a volt rectori szállással kapcsolatban, időközönként felépithető legyen és az iskola népességi szükségének megfeleljen. Ezen kivül a bizottságnak kimutatást kellett késziteni arról, hogy az egyes ekklézsiák mennyi pénzzel, kő-, mész-, tégla-, fa-, vagy másnemü anyaggal járulhatnak az iskola megépitéséhez. S mind a tervrajz, s mind a kimutatás felterjesztendő volt az E. K. Tanácshoz jóváhagyás végett. Végül felhivja az E. K. Tanács a felügyelő gondnokot, hogy a bizottság Tordán és Tordához közel lakó tagjai az előleges lépéseket tegyék meg, s az összes bizottság előtt álljanak elő kész tervvel.

Az egyházi Főtanács pedig 41—1864. sept. 5-én hozott végzésében a teljes bizottság összeülésekor az elnökséggel Főtiszt. Kriza János püspök urat bizta meg és leküldötte az igazgatóságnak felszedés és az épitésre forditás céljából a küküllőköri, torda-aranyosköri és tordai kamathátralékosok (conferensek) névsorát 1918 frt 60 kr kamathátralékkal; mint szintén azt is megrendelte az E. K. Tanács, hogy a szindi Jobbágy-féle jószág évi haszonbérének egy része fordittassék az épitésre.

Ezen előleges intézkedések folytán a bizottság munkához látott és nagy tevékenységet fejtett ki; különösen annak elnöke, Székely Elek lankadatlan buzgalmu volt; számtalan levelet irt, unszolt, buzditott, kért, könyörgött és perlekedett; s minden nehézségek ellenére, a melyek nem voltak kevesek, oda vitte a dolgot, hogy az 1865-ik évben az épitésnek több mint fele befejezést nyert. Torda városa tanácsához és választott esküdt közönségéhez kérést adott be az épitéshez megkivántató mésznek a város nagy erdején leendő kiégetése tárgyában, a mely kérésére érkezett válasz bizonyságot tesz Torda városának a nevelés ügye iránt mindig tanusitott buzgóságáról és áldozatkészségéről és méltó hogy azt itt habár részben is közöljem. A válasz igy hangzik: „Megfontolva azt, hogy a helybeli középiskola a város fiai neveltetésük és kiképeztetésükre minden vallásfelekezeti különbség mellőzésével mily jótékony szolgálatokat tett eleitől fogva — s hogy felsőbb tanodákba szándékozó fiai e városnak — kiképeztetésükre az alapot abban, mint jól rendezett tanintézetben nyerhetvén meg, egy ily intézetnek birása a jövő nemzedék képzésére mily nagy becscsel biró egy kincs, s megfontolva, hogy a nevelés érdekében hozott áldozatokkal magán érdekeink mellett a haza és nemzet iránt is tartozó kötelességet rovunk le — ezen közvetlen közelünkben levő becses kincsnek oltalmazásához és fentartásához — a kitelhetőkben járulni a községi gyülés egyértelmüleg lelkesedve elhatározta s e szerint a szándékolt épitéshez megkivántató mésznek a város nagy erdején és azon vágatandó fával leendő égettetését meg is engedi, egyszersmind értésül adja a gyülés a gondnokságnak azt is, hogy a nevelés érdekének becse felöli meggyőződésénél fogva a tervbe vett épités elősegitéséhez annak idejében még más uton is minden kitelhetőkkel járulni, önkéntesen nyilvánult egyhangu akarattal elhatározta.“

A város lelkes példája jó hatással volt egyesekre is. A nevelés szent ügye iránti buzgalomtól vezettetve Székely Elek, Bogdánfi Dániel, Szentpéteri János, Szentpéteri ns. János, Harmath Kristóf, Timbus József, Osztián testvérek, Fekete Ferencz, Nagy Imre, Korodi Klára, Nagy Imréné irásban kötelezték magukat, hogy az épités költségeinek fedezéséhez 390 frttal járulnak s kötelezettségüknek a legnagyobb készséggel és pontossággal eleget is tettek.

1864. nov. 10-én teljes bizottsági ülés tartatott Kriza János elnöksége és Székely Elek tollvitele mellett, a midőn a felügyelő gondnok előterjesztette, hogy azon évi ápril hó 17-én a helybeli bizottsági tagokkal és Horváthi József épitésszel előleges értekezletet tartottak, a mikor tekintettel arra, a) hogy az isk. épület által a templom világa el ne vétessék; b) hogy a régi rectori ház fenmaradása és az uj épületbe befoglalása mellett is, az épület szilárdságára számitani lehessen; úgyszintén arra is, c) hogy az épület részenként és időközönként felépithető legyen: abban állapodtak meg, hogy az épület földszinti legyen és a régi három szobává alakitott rectori házon kivül még 13 uj szobát foglaljon magában. Az uj épület a régi rectori ház déli oldalához ragasztva, az utczától kezdve nyugat

felé nyuljon 30 öl hosszuságra, az utcza felöl legyen egy 6 öl hoszszu, $3^{0}4'6''$ szélességü diszterem. S ettől nyugotra 6 egyenlő szoba oly nagyságban, hogy egy-egy szobában 8 ágy kényelmesen eltérhessen, és mégis a szobák déli részén hagyandó két-két ablak előtt tágas asztalhely maradjon. Ezen 6 szobán alól a szeglet szobáig legyen egy öl szélességü lejárás a délfelöli udvarra; a szeglet szoba $3^{0}4'6''$ négyszögben legyen; innen az épület fordittassék északra s egymás végtiben legyen még 5 szoba nyugatra néző két-két ablakkal és oly terjedelemmel, mint az előbb emlitett 6 szoba. Az épületbe a bejárás legyen a czinterem felől, ott, a hol most is van a bejáró utczaajtó. A régi rectori ház és a czinterem kőfala közti köz az épületbe foglaltassék be és vétessék fedél alá. Ezen porticus hossza legyen $4^{0}5'6''$ és ebből induljon ki az épület templom felőli részét körülfogó tornácz, mely a diszterem ajtajáig $1^{0}2'$ széles legyen, itten forduljon nyugati irányban 19^{0} hosszuságban, honnan észak felé fordulva 14^{0} hosszuságban 1^{0} szélességü legyen. E szerint az épület szélessége, külső világát mérve minden oldalról $5^{0}4'$ leszen, következéskép egyenlő magasságu, rendes állásu fedelet fog nyerni mindenik oldal. Az uj szobák pádimentuma legyen egyenlő magasságu a régi rectori házból átalakitott szobák padimentumával. Végűl a régi rectori házat $2''$-kal feljebb kell emelni, hogy az ujakkal legyen egyenlő magasságu.

Ezek szerint megállapodva az előértekezlet megbizta a már nevezett épitészt, hogy a tervet készitse el. A ki a megbizatásnak eleget is tett, a költségvetést elkészitette 15461 frt 43 kr előirányzattal.

Az épület három részben időközönként épülne fel, 1865-ben 6 szoba, 1866-ban öt és később a körülményekhez képest szintén 5. Az évi épitési költséget 5000 frtban állapitották meg. Azután elősorolta a felügyelő gondnok, hogy az első évi épitéshez, mintegy 3660 frt $32\,{}^{6}/_{10}$ krt várhatnak be és azon reményét fejezte ki, hogy ha Torda városa esküdt közönségének példáját több erkölcsi testület is követi, a kő-, tégla-, mész-, tölgyfa-, vasszegek- és kapcsok-, vectura- és kézimunkában meg lehet nyerni 4514 frt 30 krt.

Ugyanezen gyülésen inditványba hozta a felügyelő gondnok, hogy az épület eleibe, délfelől, a part erősitése végett huzassék egy kőfal, mely az épülettel haladjon párhuzamosan keletről nyugatra, s a fundamentumából kiásott föld fordittassék az épület melyére feltöltésére. Inditványozta azt is a felügyelő gondnok, hogy minden az épitésre vonatkozó adatok, adományok, bizottsági határozatok, levelezések és működések egy jegyzőkönyvbe vezettessenek be, a bizottság dolgainak evidentiában tartása s a kegyes adományok és áldozatok emlékének örök időkre fenmaradása tekintetéből. Adataimat e dolgozothoz én is az emlitett jegyzőkönyvből vettem és azt a jegyzőkönyvet, minthogy félbe volt szakitva, 1867. május 12-től kezdődőleg 1876. febr. 13-ig lemenőleg a levértárban meglevő adatokból kiegészitettem.

A bizottság az előterjesztést minden pontjában elfogadta s meg-

határozta, hogy az épités ügye terjesztessék fel az E. K. Tanács eleibe. Az E. K. Tanács 315—1864. nov. 20-án kelt leiratában a felterjesztett tervet, költség-előirányzatot és intézkedéseket helyben hagyta, azon változtatással, hogy az alaprajzban levő kőtornácz a főbejárattól csak az auditoriumig csinálandó, azontul pedig részint költségkimélés, részint a szobák elejének világosabbá tétele okából fatornáczczal pótlandó. Az épitési anyagokra nézve örömmel vette tudomásul az E. K. Tanács a tordai nemes tanácsnak és választott esküdt közönségnek azt az áldozatkészségét, melynél fogva a nevelés fontos és szent ügyétől áthatva, készséggel megengedte a mésznek annyi mennyiségben, a mennyi az épités bevégzéséig szükséges, a város nagy erdejében való megégetését s erre nézve a szükséges mennyiségü fa megvágattatását: s hogy a tekintetben is biztositást tett hogy a tervbe vett épités elősegitéséhez annak idejében még más uton is minden kitelhetőkkel járulni elhatározta; a miért a nemes tanácsnak a maga részéről is köszönetet küldött. Arról is értesiti az E. K. Tanács az igazgatóságot, hogy az erdészeti igazgatósághoz folyamodást nyujtott be, hogy a szükséges fenyőfa anyagok az épitéshez ingyen adassanak a kincstári erdőből. A felügyelő gondnoknak pedig az iskola körül tanusitott buzgó és tapintatos eljárásáért elismerését és méltánylását fejezte ki: az épittető bizottságba a fennebb emlitetteken kivül kinevezte Ajtoni József és Májai István tagokat: s felkérte a bizottság egyes tagjait gyűjtő ivek tartása és kezelésére s általában a gyüjtés eszközlésére.

Mészégetésre a város nagy erdejében az ugynevezett „Veresskő alja“ jelöltetett ki, a hol a mészkő nagy bővségben van; ugyancsak ott jelöltetett ki egy darab erdő is a mészégetéshez. Az erdőt a közel levő falvak lakói nagyrészben kalákában vágták le. Várfalváról 30, Kövendről 31, Rákos- és Sinfalváról 30 favágó vett részt az erdő levágásában. Összesen mintegy 188 öl fa vágatott le, 8 katlan mész égettetett, a minek költsége az ingyen teljesitett munkán kivül 443 frt 18 krt tett. A város által mész- és téglaégetésre adott fa értéke 500 frtra becsültetett.

Az épités 1865. május 15-én kezdetett meg, Schubert Péter kolozsvári kőmives-pallér vezetése alatt és tekintve a költséghiányt, melylyel az épités folyama alatt küzdeni kellett, elég gyorsan haladt, ugy hogy azon év szeptemberében az első évi épités bevégződött. És ámbár egyesek és testületek pénzzel, kézi- vagy szekér-munkával (vectura) meghozták áldozataikat az épitésre, mégis hogy az épités fenn ne akadjon, kölcsönhöz is kellett folyamodni. Az unitár. vallásközönség pénztárából 3000 frt értékü papir vétetett fel kölcsön és adatott el 2039 frt 58 kr. készpénzért.

1866. január 6-án az épittető bizottság felterjesztést tett az E. K. Tanácshoz, a mely felterjesztésben az épités ismertetéseül a következő főbb dolgok vannak megemlitve.

1. Megépittetett az iskola helyisége utcza, vagyis napkeletfelőli részén a czinteremtől kezdve délfelé menőleg a bejáró folyosó, e mellett 3 szoba (a régi rectori házból átalakitva, a szegleten az auditorium

és ettől nyugotra menőleg három szoba, tehát összesen hét szoba és és a part erősitésére az épület déli oldalával párhuzamosan menő kőfal. Ez épület hossza a keleti oldalon 13 öl 5 láb, a déli oldalon 16 öl, szélessége 6° 3' 5". Az előlegesen megállapitott és elfogadott tervtől a következő eltérések történtek:

a) A fundamentumot az ép föld megtalálásáig mélyebbre kellett ásni, mint a hogy tervezve volt, és igy lett a fundamentum mélysége középszámitás szerint nem egy öl, hanem két öl és hat hüvelyk.

b) Az épület szilárdabbá tétele végett a falak 6"-kel vastagabbakra rakattak, mint a hogy a tervbe felvétetett.

c) A régi rectori házra nemcsak 2' magasságu kőfal rakatott, hanem 4' 6"; és az abból átalakitott szobákat uj stakaturákkal kellett ellátni, hogy az uj szobákkal egyenlő magasságuak legyenek.

d) A kettős ablakok helyett egyes, de nagyobb ablakok alkalmaztattak.

e) Tölgyfa-kulcsok helyett az egész épület vaskapcsokkal köttetett meg.

f) Észak felől kőtornácz nem alkalmaztatott, hanem a fedél szilárdabbá tétele végett 6 kemény tölgyfaoszlop állittatott fel.

2. Az épités költsége az ajándékba kapott épitési anyagot s vecturák árait is pénzbe számitva teszen összesen 8240 frt 44 kr. o. é.

3. Készpénzül kellett fizetni épitési anyagokra és mesteremberekre 7146 frt 38 krt. Az egyesek és községek által ajándékozott anyagok, vecturák és kézi munkák megérnek 1094 frt 6 krt. A kettő együtt 8240 frt 44 kr.

4. Egyesek és testületek a következő anyagokkal vagy azok beszállitásaival járultak az épitéshez. A tordai unitár. ekklézsia adott 18 □ öl követ, értéke 162 frt. Kövend, Rákos, Várfalva ajándékoztak két-két szál tölgyfát. Csegez 50 véka meszet. M.-Szengyelből Murvai István küldött két szekér nádat. A tordaiak ingyen beszállitottak 165 szekér porondot, 94 szekér követ, 82 szekér téglát; a bágyoniak 21 szekér követ: a szindiek 19 szekér követ; a szentmihályfalviak 11 szekér fát, 5 szekér téglát; a mészkőiek 12 szekér követ; a sinfalviak 6 szekér meszet; a komjátszegiek 3 szekér követ; a kövendiek 3 szekér követ. Készpénzben ajándékoztak: a magas kormány épületfa helyett 500 frt; Kolozsvárról egyesek 455 frt; Tordáról egyesek 607 frt 61 krt; Toroczkóról egyesek 23 frt 56 krt; Bágyonból egyesek és az ekklézsia 15 frt; Kövendről az ekklézsia 10 frt; Szent-Mihályfalváról Dobos József 10 frt. Összesen 1621 frt 16 krt. Az ajándékozott épitési anyagok és vecturák pénzértéke 1094 frt 6 kr. E szerint az összes ingyen munka és ajándékozás tesz 2715 frt 23 krt.

Az épités első részének befejezése után az igazgatóság arról kezdett tanácskozni, hogy miként lehetne az iskolai pénztár gyenge erejét oda emelni, hogy az épitkezés fedezésére felvett s megfizetetlen adósságból kibontakozzék s a be nem végzett épitkezés költségeit tovább is fedezhesse. E végből Székely Elek elnöksége és Vá-

radi Károly jegyzősége mellett feliratot intéztek az E. K. Tanácshoz. a melyben felfejtették, hogy az iskolai pénztárnokot naponként zaklatják az épitésre felvett kölcsönök megfizetéséért; s hogy az épület szük volta miatt jelenleg csak négy tanterem áll a tanitóság rendelkezésére s a mellett a régi épületek is sok reperálást kivánnak a nélkül, hogy ez által kellőleg lehetne segitni rajtok; felkérik tehát az E. K. Tanácsot, miszerint hatalmazza fel az igazgatóságot, hogy anyaszentegyházunk lelkileg buzgó s anyagilag tehetséges tagjai iskolánk, e szellemi intézetünk pártfogására és segélyezésére szólittassanak fel.

Az E. K. Tanács a tőle kitelhetőt megtette; felhatalmazást adott az igazgatóságnak, hogy a főtanácsilag iskolánknak adományozott restáns kamatokat per utján is felhajthassa, a minek az az eredménye lett, hogy az 1918 frt 60 kr. hátrálékból csak 678 frt 35 kr. maradt felvétetlen. Felhatalmazta az E. K. Tanács az igazgatóságot arra is, hogy a Küküllőkörben, Aranyos-Tordakörben és Kolozs-Dobokakörben lakó hitrokonainkat segélyezésre szólithassa fel. Végül az 1868-ik évi zsinati beszédek árából begyült 77 frt 7 krt az iskolának ajándékozta az épitési költségek törlesztésére.

Az igazgatóság az E. K. Tanács intézkedéseit hálás elismeréssel fogadta, Váradi Károly igazgatót kinevezte segélygyüjtőnek és megbizta, hogy egy buzditó adakozó felszólitást fogalmazzon. S meghatározta, hogy Abrudbányára is adakozási könyvet fog küldeni Mózes András lelkész kezéhez. De bár mennyire buzgolkodott is az igazgatóság az épités tovább folytatásán, azt az 1874-ik évig elkellett halasztania. Azonban ez idő alatt sem élt tétlenül, habár két igen buzgó tagját Váradi Károlyt (1870-ben Kolozsvárra ment tanárnak) és Székely Eleket (1873-ban elhalt) el is vesztette. Székely Miklós inditványára kérést adott be a városi kebeles polgárok gyüléséhez az iskola tovább épitésére segélyadás iránt, és ez a testület, a mely minden szép és nemes ügyért való áldozatkészségének már oly számtalan jelét adta, nem utasitotta el az igazgatóság kérését sem, hanem a legnagyobb készséggel 1000 frtot szavazott meg iskolánk tovább épitésére és a megszavazott összeget 1873-ban két részletben ki is fizette. Ez idő alatt az iskolai pénztár is megkönnyebbült az előbbeni épités alkalmával ránehezedett terütől, ugy hogy az igazgatóság 1873. nov. 1-én tartott gyülésében eljöttnek látta az időt, hogy az iskola tovább épitése és bekeritése ügyében az E. K. Tanácshoz feliratot intézzen. Feliratában felemliti, hogy a régi fából épült szobák már annyira rossz állapotba jutottak, hogy azokban többe lakni az egészség koczkáztatása nélkül lehetetlen; sok szülő más városba küldi gyermekeit, ha azok az uj szobákban helyet nem kaphatnak. Az évenkénti javitások költségesek és czéltalanok. Az iskola bekeritését a rend és jó erkölcsön kivül az egészségi szempont is megköveteli. A Jobbágy-féle hagyaték eladott részének árából az épités és bekerités létesithető. Az iskolának is van 1000 frt készpénze, Kelemen Benő is ajándékozott 300 frtos földtehermentesitési kötvényt; az épitési faanyag az államtól kérés utján megnyerhető;

tehát semmi nagyobb akadály nincs, mely miatt az épités elhalasztassék.

E felterjesztésre tett válaszában 1874. jan. 2-án az E. K. Tanács az épités tovább folytatását megrendelte oly módon, hogy a Jobbágy hagyaték eladott részeinek árából a vallásközönségnek ezen hagyatékot terhelő követelései elégittessenek ki, s az ettől fenmaradó összeg a Torda városától e czélra kapott összeggel, Kelemen Benő által e czélra tett 300 frt alapitványnyal, haszonbérekből bejövendő összeggel s más az épitesi czélra nyilható jövedelmi forrásokból nyerendő segélylyel együtt fordittassék épitésre: s ezekből az épités az előállitható pénzmennyiség erejéig tovább folytattassék, természetesen előre megállapitandó s az E. K. Tanács által jóváhagyandó terv és költségvetés szerint.

E leirat vétele után az igazgatóság megbizta Szigethi Sándor felügyelő gondnokot, hogy készittessen épitési tervet és költségvetést. Segély adásra módosabb és tekintélyesebb hitrokonaink közül felszólitott mintegy 125-öt. Adományok gyüjtésére kinevezte és felkérte Albert János, Szigethi Sándor, Pálfi Károly, Rédiger Béla, Pápai József, Székely János, Fodor Mózes, Rédiger Árpád (Küküllőkörben) és Váradi Károly (Kolozsvárt) atyánkfiait. Ezekhez csatlakozott az ügy iránti buzgalomból Orbán Balázs hitrokonunk, ki az országgyülési képviselőktől 82 frtot gyüjtött be iskolánk épitési költségeire.

Az épitési tervet és költségvetést Paulás Ignácz mérnök készitette el 7717 frt 63 kr. kiadási előirányzattal. E terv szerint öt uj szoba volt épitendő. A meglevő épület keleti vagyis utczafelőli oldalának egyik része (a régi rectori házból átalakitott három szoba) oly erős, hogy emeletet is megbirna, míg ellenben nyugotra menő szárnyoldala (4 uj szoba), mely csak ujabb időben lett hozzá épitve, az emeletet nem birná meg. Technikai szempontból ajánlatos és czélszerü, ha az ujonnan épitendő szárnyoldal ugy folytattatik, illetőleg hosszabbittatik meg, hogy ha a szükség kivánja arra még emeletet is lehessen épiteni és fa helyett kőből készült folyosó-oszlopokkal legyen megerősitve. Négy szobának hossza és szélessége legyen egyenként 1° 4‘ 7“, az ötödik vagy végső szoba hossza és szélessége pedig 19 öl. Az első épitéskor a terv az volt, hogy az épület délkeleti szegletétől, vagyis az auditoriumtól nyugotra menőleg legyen 6 egyenlő szoba; ezeken alól a szeglet szobáig legyen egy lejárás a délfelőli udvarra; a szegletszobától forduljon az épület északra és itten egymás végtében legyen még öt szoba, összesen tehát 16 szoba. Ellenben az uj terv szerint a meglevő szobáktól nyugotra menőleg egyenes irányban és azokkal összeköttetésben még csak 5 szoba volt épitendő, ugy hogy e szerint a terv szerint a korábban tervezett 16 szoba helyett csak 12 lett volna. Azonban a hely fekvése miatt a a végső vagy 12-ik szoba oly magasra emelkedett, hogy épités közben a tervtől eltérőleg jónak látszott az alá még egy szobát csinálni, igy született meg a 13-ik szoba, a melyet alanti fekvése miatt általába pinczének neveznek, de a mely jó tanteremnek is.

A Paulás által készitett épitési tervezetet és költségvetést az

E. K. Tanács elfogadta és helybenhagyta. S megbizta az igazgatóságot, hogy a czélbavett épitkezést az elfogadott terv- és költségvetés alapján hajtsa végre. Megrendelte azt is az igazgatóságnak, hogy a várostól s még ha lehetséges, a megyétől is szerezzen be bizonyitványt az iránt, hogy a kérdésben levő épitkezés mulaszthatatlan s az általános tanügy tekintetéből szükséges az iskola fentartása, hogy igy e bizonyitványok alapján lehessen folyamodni a kormányhoz az épitő faanyagok ingyen való kiszolgáltatásáért. A városi tanács, ugy a megye alispánja Miksa Elek készséggel adták meg a kivánt bizonyitványokat, állitván, hogy az unitár. középiskola Torda városa és nagyterjedelmü vidékére közmüvelődési, valamint nemzetiségi tekintetből jótékony befolyást gyakorol. Annak fennállását a városi és vidéki lakósság felekezeti különbség nélkül ohajtja. Az abban divatozó okszerü tanitás a fiatalságot a szülők csekély költekezése mellett képessé teszi a tudományoknak felsőbb iskolákban elsajátitására. A bizonyitványoknak és azok alapján az E. K. Tanács kérésének az a foganatja lett, hogy az állam félárban 267 drb gerendát, 800 drb léczet és 765 szál deszkát utalványozott ki a tordai faraktárból az épitésre.

Az igazgatóság az épitést házilag eszközölte, s a felügyelettel megbizta Szigethi Sándor felügyelő gondnokot és Májai István tanárt és pénztárnokot, a kik a kőmives-, ács-, és asztalos-munkákat kiadták szakembereknek. — Az épités 1874. jun. hó utolsó hetében kezdődhetett meg, mert az épités miatt már junius 17-én megkezdődtek a vizsgák és aug. utolsó hetében már az ácsmunka is készen volt s igy 1874. nyarán bevégződött az épités; fenállott az épület ugy a miként ma is áll és bekerittetett részben hatalmas kőfalakkal, részben pedig deszka keritéssel. Az épités költsége került 7217 frt 94 krba. Ez összeg törlesztésére az iskolai pénztár készlete nem volt elégséges, hanem kölcsönhöz is kellett folyamodni, felvétetett a tordai kisegitőből 3000 frt. A tordai kebeles polgárok, egyesek és testületek a „Keresztény Magvető“ 10-ik kötetében is közölt kimutatás szerint készpénzben adományoztak 2547 frt 75 krt. A rákosi ekklézsia ajándékozott 2 szál tölgyfát; Fekete Ferencz Tordáról egy darab tölgyfa gerendát; Luth Sámuel 1000 drb téglát, 900 drbot gedig 27 frt helyett 25 frtba számitott. A tordaiak ingyen beszállitottak 184 szekér követ, 12 szekér téglát, 2 szekér porondot, 15 szekér fedélcserepet. A szentmihályfalviak 32 szekér követ; a rákosiak 15 szekér követ; a szindiek 6 szekér követ; a várfalviak 4 szekér követ; a kövendiek 2 szekér követ; összesen 243 szekér követ, 15 szekér fedélcserepet, 12 szekér téglát és két szekér porondot.

Az egész épület felépitése a 3 első szobán kivül, a melyek a régi rectori házból csak átalakittattak, került 15458 frt 38 kr. Azonban az épület mostani alakjában a környező kőkeritésekkel együtt szakértői vélemény szerint is megérne 30,000 frtot.

Még megjegyzem, hogy a régi isk. épület északi végén fenmaradt 3 szobát 1875-ben lerombolták s fájából 4 fás kamarát épitettek.

S igy sok áldozattal és fáradsággal felépült a szép és szilárd kőiskola épület, a melynek létrejöttét sokan ohajtották, de nem érhették meg, és a mely hivatva van századokig szolgálni a nevelés szent ügyét, a melyet a régi rozzant faépületek is oly hiven és hoszszasan szolgáltak. Legyen hála az isteni gondviselésnek, hogy ezen mű létesitéséhez segedelmet adott és legyen áldott és tisztelt emléke azon buzgó és áldozatkész embereknek, a kik ennek felépitését szellemi és anyagi munkáikkal elősegitették. Legyen köszönet különösen Torda városa tanácsának és közönségének, a mely eme középiskolának becsét és fontosságát mindig ugy fel tudta fogni és annak fentartására segélyét és áldozatát mindig oly készséggel, örömmel és bőkezüen hozta meg.

Varga Dénes.

HYMNUS.

Dallam: Én édes Istenem, én őrző pásztorom stb.

Iszlai Márton.

Hozzád jöttünk Uram egy szent pihenőre,
A te templomodba, a Sion hegyére!
Itt elmarad tőlünk, minden a mi földi,
Itt lelkünk ünnepi köntösét felölti.
Itt az imádkozás szárnyain, a mennynek
Fényes csarnokába vágyaink lebegnek . . .

A te templomodban imára borulunk,
Összekulcsolt kézzel tehozzád sohajtunk:
Tekints ránk jó Atyánk végtelen kegyeddel,
A bün örvényéből lelkünket emeld fel . . .
Szentlelked vezesse minden lépésünket,
Hogy neked szenteljük egész életünket.

RÉDIGER GÉZA.

EGYHÁZI BESZÉD. *)

Alapige: Áldjad én lelkem az urat s el ne felejtkezz semmi jótéteményéről! Zsolt. 103, 2.

Üdvözöllek vallásközönbség nélkül mindnyájan titeket az Urban ker. ai! Üdvözöllek mindnyájan titeket, kik az emberiség legelső ünnepét megülni, a hála és kegyelet legszentebb adóját leróni a szabad természetnek e szép kies kebelén, Istennek e nem kézzel csinált pompás templomában egybegyültetek!

Köszöntelek te völgy, és titeket zöld hegyek! Lombkoszoruitokban béke leng felénk, s a szellők által fuvalmi szárnyakon külditek hozzánk, a közel vidékbe, vendégszerető meghivástokat: hogy jőnénk ide a mi aratási ünneplésünk idején, hogy ti legyetek a minket elfogadó szentelt hajlék, s hogy ti legyetek a mi buzgóságunknak, a mi szivünk kegyességének felékesitett oltára!

Az emberi kegyelet sok száz és ezeréveken keresztül, számtalan szokásokat hiven és szentül őrzött, s ma is őriz. És ámbár nem tagadhatni, hogy a nem rég mult sötét százévek vakbuzgósága, az álkegyesség magvait sürün hintette el a keblekbe, melyek felnövekedvén meg is termették elég gazdagon gyümölcseiket; s bár nem tagadhatni, hogy az idők vihara s a tudomány világa sok babonás, népbutitó szokásokra kimondotta a maga tiltakozó szavát, s százszorosan visszakiáltotta az átkokat oly könnyen szórt koronára a maga sokkal rettenetesebb anathemáját: mindazonáltal ma is vannak még az álkegyességnek hiven őrzött kincsei, ma is vannak az elmult sötét százéveknek olyan korcsszülöttei, melyeket a vakbuzgóság hiven ápol s nagy szeretettel ölel magához. És éppen, mert ma is vannak még elég nagy számmal ilyenek, melyek miatt gyakran jőnek megróvás alá az igaz kegyesség által őrzött szokások is: gyakran kárhoztatják s szeretik rajongásnak nevezni még ama szent ereklyeként őrzött népszokásokat is, melyeket nem a vallásos rajongás teremtett, nem a fanatizmus szült, s most sem az adja éltető, fentartó lelkét, hanem melyek világ fenállása óta kisérik az emberiséget, s a me-

*) Mondatott a homorodvidéki unitáriusok aratási hála-ünnepe alkalmával, a homoródi fürdőn, 1888. aug. 19 én.

lyeknek éltető lelke a valódi tiszta szeretet, a minek alapján ezek a vallásos kegyelet által megőrizve s az igaz buzgóság által megszentelve ma is gyakorlatban vannak.

Egy ilyen szokásos gyakorlatra, egy ilyen Isten iránti hálaünnep megszentelésére gyülekeztünk össze ide, ez alkalommal mi is k. ai! egy hálaünnep megszentelésére, melyet már az első testvérek Kain és Ábel is megtartottak, s melynek megtartására Izrael népének legelső vezére és törvényadó prófétája ily parancsolatot ad: *A te mezei veteményed zsengéje aratásának ünnepét is megtartsad!* Vajjon szebb és jogosan kötelezőbb parancsolatot adhatott volna-e Mózes az ő népének, mint ez? vajjon méltányosabb és igazságosabb kötelességet szabhatott volna-é népe eleibe, mint ez vala? Hiszen mi lehet nagyobb öröme, mi lehet méltóbb tárgya ünnepszentelésre a földmivelőnek, mint az az időpont, midőn egy lefolyt év fáradalmainak jutalmát s egy következő év mindennapi kenyerét csürébe betakaritva láthatja?! Bizony méltó ez a megszentelésre, s ha megünnepelték ezt az ó világ népei, mennyivel inkább megillet ez ünnepszentelés minket keresztényeket, kik a Krisztus tudományának világositó szövétnekénél tisztán látjuk a mennyei atya jótéteményeit, látjuk az ő gondviselésének ezer nyomait s érezzük az ő kimondhatatlan nagy szeretetét, ama számtalan áldásaiban, melyekkel a földet évenként felékesiti és gyümölcsözteti, különösen pedig az aratásra megért s aranysárgán ringatozó buzakalászokban, melyekben oly édes atyai szeretettel nyujtja nekünk, testünk táplálására az életnek kenyerét.

Ezeket látva, tudva és érezve, midőn tapasztaljuk ez évben is az aratás gazdag áldásait, méltán gyujthatjuk fel hát szivünk oltárán a szeretet szent tüzét, s méltán vehetjük ma ajkainkra mi is a koronás dalnok hálaénekét: *Uram, tenéked áldozom háladásnak áldozatával!*

Most tehát k. ai! midőn mi aratási hálaünnepet szentelünk, áldozatot teszünk Istennek szent szine előtt, s ha mi nem testi vagy anyagi áldozatot, vagy éppen buzakévét hoztunk Isten eleibe, mint tevék azt hajdankori elődeink, vagy éppen a teremtés kezdetén élt testvérpár egyike, ez onnan van, mert idvezitő Jézusunk megtanitott minket arra, hogy az *Isten lélek s azért a kik őket imádni akarják szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.* És ha Jézus gyakran kikelt a korában is divatozó helytelen és czéltalan égő áldozatok ellen, mint ma is kikel a tudomány némely korszerütlen áldozatok ellen, de azért megengedte, sőt maga is gya-

korolta a lelki áldozatot, s a mit ő mondott akkor, ma az ő legméltóbb apostola a tudomány hangosan kiáltja: Nem jöttem én, hogy a törvényt eltöröljem, hanem inkább hogy azt betöltsem!

Szivünk hő ohajtását, lelkünk szent vágyát követve a szabadban szabadon imádhatjuk hát a mi Istenünket; a gyermeki tisztelet ragaszkodó szeretetével zengedezhetjük a halmok és hegyek visszhangzó dalát s örömmel kiálthatjuk Szt. Dávid magasztaló énekét: Tisztelnek téged a népek Isten, tisztelnek téged minden népek. A föld megadta az ő gyümölcsét, megáld minket az Isten, a mi Istenünk!

Ez aratási hálaünnep alkalmával, a szent leczke alapján, rövid és egyszerü beszédem czélja lesz megmutatni előttetek k. ai, hogy miként tartsuk meg a parancsolatot? Természetesen ugy, ha az aratás áldásaiban megismerjük Istennek végtelen szeretetét, s ha az ő áldásaival nemesen élünk és azokból másokat is részeltetünk.

Jertek k. ai! menjünk vissza a szenttörténetek nyomain arra az időpontra, midőn Noé pátriárcha a vizözön után oltárt emelt és azon áldozott Istennek végtelen kegyelmeért s áldott szabaditásáért; jertek emlékezzünk meg Istennek amaz igéretéről, melyet Noénak mondott, midőn az emberiséggel szövetséget kötött, minek jeléül szivárványt láttatott az égnek boltozatán s ezeket mondá: Ez legyen jele annak, hogy e földön soha meg nem szünik a vetés és aratás.

Istennek ez az igérete esztendőnként mindég teljesül, s az emberek annyira megszokták, annyira ragaszkodnak ehez, hogy reménység alatt szánt mindég a földmives, reménység alatt veti magvát a földnek barázdáiba, bizván, hogy azoknak egykor aratása lesz. Reménység alatt vágja sarlóját a megsárgult kalászok közé, reménység alatt kötözi kévékbe a kenyérnek botját s reménység alatt takarja csürébe a rakásra halmozott búzakévéket, bizván, hogy ezek a mint élete fentartására egyfelől biztositékot nyujtanak, ugy másfelől ezekben van letéve ismét egy jövő aratás áldásainak alapja, a vetésre szánt magvak sokaságában.

Ennyi remény s Istennek ama felséges igérete honnan lett és lesz folytonosan az emberiségnek osztályrésze? Ennyi reménynek és Isten ama felséges igéretének hol van letéve az alapja, hol van az a kimerithetetlen forrás, melyből mindezek oly édesen, és oly vigasztalóan csörgedeznek végig a szántóvetőnek életfolyamán?! Ez a

forrás az Istennek elhagyhatatlan szeretete, ő nála, az ő mindeneket átölelő szeretetében van letéve az örök vetés és örök aratás reménységének változhatatlan alapja.

És ha tekintjük a természetnek egyébb változásait, ha nézzük és vizsgáló tekintettel kisérjük, hogy a természet kebelén a tavaszszal öltött zöld bársony-lepel miként változik át a nap érlelő heve alatt az érettség sárgult mezévé, s a tökéletesülés felé közelgő buzakalász miként hajtja áldással rakott fejét a föld felé: önkéntelenül is azt kérdezzük: honnan van az, hogy a föld minden évben megadja gyümölcsét? honnan veszik a különböző növények azt az erőt, hogy mindenik a maga idejében s a maga neme szerint hozza meg gyümölcsét? Talán önmaguktól vannak mindezek? oh nem k. ai., hiszen ez balga itélet volna. Vagy talán az időjárástól, a nap érlelő hevétől s az eső áldásos cseppjeitől vannak mindezek? Ugy van ai! De hát ezek vajon honnan állanak elő, miért hogy éppen igy és nem másként munkálkodnak?! Oh ai! Isten az, a ki felhozza az ő napját mind a jókra, mind a gonoszokra, ő az, a ki esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak földére egyaránt. S mindezek az ő végetlen szeretetének kifolyásai, mert ő maga mondja mindannyiszor, valahányszor áldásait velünk érezteti: Örökkévaló szeretettel szerettelek tégedet s azért bocsátottam reád az én irgalmasságomat!

Ennek örvendetes bizonysága jelen évi aratásunk is, ebben is az Istennek nagy szeretete és gondviselése lett nyilvánvalóvá mi közöttünk; avagy nem fogyatkozott volt-e meg a mult évben megrakott csűrök áldása s nem lett-e nyilvánvalóvá sokaknak szűkölködése és nem vált-e szükségessé az Isten kegyelmének szabaditása?! Bizony nem tagadhatjuk el ai, hogy mindnyájan vártuk az uj aratás áldásait s ezekben a gondviselő Istennek szükségeinkből való áldott szabaditását!

De e várakozás közben mennyi remény és félelem járta át kebleiteket, hányszor váltakozott sziveitekben a biztató remény és a kételkedő félelem játéka? És midőn édes reményeitek valósultán minden félelem és rettegés nélkűl hordozhattátok sarlóitokat az aratásra megért gabonák között, s törölhettétek izzasztó munkáitoknak veritékeit, melyek naptól barnult arczáitokon lefolyának, s szorithattátok a munkától kérgesült tenyeretekkel a kenyérnek botját: nemde nem jutottak-e eszetekbe a kegyes Ábrahám szavai, hogy ezekkel vigasztalnátok kenyér felől kérdező gyermekeiteket: Bizzál fiam, mert az ur gondot visel.

És midőn az isteni gondviselésnek nagy szeretetéből már eddig jutottatok, hogy csüreitekbe egybetakarva látjátok az Istennek áldásait, gyötrő és fáradságos munkáitoknak kedves gyümölcseit, s ezekben megszabadulva látjátok magatokat egy esztendei kenyér nehéz gondjaitól, s biztositva látjátok talán terhes házatok eltartásának és családotok s kedveseitek táplálásának feltételeit, nem támad-e lelketekben egy szent gondolat, mely Istenhez emelje sziveteknek minden érzetét s arra buzditson, hogy ama mennyei atyának, a szeretet Istenének ennyi jótéteményeiért hálát zengve, a koronás dalnok szt. Dávid királylyal igy kiáltsatok: „Áldjad én lelkem az Urat s el ne felejtkezz semmi jótéteményéről!

De talán felesleges is ilyen kérdést intéznem hozzátok most, midőn e tekintélyes szent gyülekezetben minden arczról kisugárzani látom a közörömnek ama lelkesült kifejezését, mely legigazabb bizonyságtétele annak, hogy ti az aratás áldásai között megismertétek az Istennek nagy szeretetét és jóságát, s szent bizalommal jöttetek a természetnek e magasztos templomába, a lelketekben élő gyermeki hálás tisztelet legszentebb adójának lefizetésére; s úgye szent vágyódással siettetek ide, hogy miként őseitek, győzelmes csatáik után, egy-egy szent forrás tövében szenteltek ünnepet a legdicsőbb hadurnak áldozván, úgy ti is, az aratás küzdelmes napjai és hetei után egy kedves forrás körül szenteljetek öröm- és hála-ünnepet a szeretet és jóság Istenének tiszteletére?!

Nehogy azonban ez örömnap édes emlékét megzavarná az aratás áldásainak czéltalan használata, éppen a háládatosság érzete int arra, hogy Istennek ez ujabb adományaival is nemesen és czélszerüen éljünk, mert csak igy lehetünk a kereszténységben valódi testvérek s a földi teremtések között Isten képének hordozói. Egy szent fogadást kell tennünk tehát, hogy nemcsak e napon, hanem életünknek minden idejében áldani fogjuk az isteni jóságot, s nemcsak ajkainknak beszédével, hanem cselekedeteink nemes jóságával is igyekezünk megmutatni, hogy bennünk igaz keresztény lélek és valódi testvéri szeretet lakozik. — Legyen hát első és legfőbb gondunk, hogy a mit ez új aratás áldásaiból saját asztalunkra juttatunk, az legyen a békesség kenyere, melyet a házastársak, szülők és gyermekek, gazdák és cselédek csendes békével, Isten nevének dicsőitésével, házuk és családjuk fentartására s azok jólétének és boldogságának előmozditására s a tiszta szeretet törvényének megörzésére lelkiörömmel használhassanak. A mi pedig ez új áldásból ruházkodásra jut, hadd legyen abból a tisztesség ruházata, melynek viseléséhez

ne ragadjon a boszuállásnak, roszakaratnak, irigységnek és rágalomnak szenyje, sem az önzésnek, kevélységnek, munkátlanságnak és üres dicsekedésnek pora, hanem ékesitsék azt szelidség és alázatosság, szorgalom és jóigyekezet s a tiszta józan vallásos szeretet és a közjó előmozditásának vágyai! És a mit a közjóra áldozunk, mert önfentartásunk mellett erre is köteleztetünk, — legyen az egyházi vagy polgári áldozat, tegyük önként és módunkhoz képest szives indulattal, mert az a kedves dolog Isten előtt, ha nem nézi ki-ki csak a maga hasznát, hanem, az apostol szerint, nézi egyebek hasznát is!

Hát a szegények, szükölködők, szerencsétlenek és nyomorultak ügyét ki szánja meg, ha nem azok, kiknek az isten bővséges aratást adott? És a betegek, szenvedők könnyhullatását ki törülje le s az özvegyek és árvák keserveit ki vigasztalja meg, ha nem azok, a kiket Isten jósága azért áldott meg, s azért részesitett a szerencsének és földi javaknak áldásaiban, hogy mint Isten akaratának végrehajtói, szerencsétlenebb embertársaik sorsán testvéri szeretettel könyörüljenek??!

Maga az ur Jézus is példát adott nekünk erre, midőn az emberek között szélylyel járván, a szerencsétleneket vigasztalta, a betegeket gyógyitotta, a tudatlanokat tanitotta, a bűnösöket intette, és a kételkedőket Istenben bizni tanitotta, s a gyengélkedőket gyámolitotta. Hát mi hogyne követnők Idvezitőnket, ki a tiszta szeretet nagy munkájának bevégzése után igy szólott tanitványainak s általok nekünk is: Én példát adtam tinéktek, hogy a mint én cselekedtem, ti is ugy cselekedjetek!

Ezekből, ugy hiszem k. ai. megértettétek, hogy miként kell az aratás áldásait használnunk, hogy egész életünket Istennek áldozzuk s jótéteményeit soha el ne felejtsük és hogy ezek szerint élve valóban boldogok legyetek mindennapi imádságaitokban és munkásságotok idején szüntelen elmétekben forgassátok és szivetekben hordozzátok a koronás prófétának önlelkéhez intézett tanácsát: Áldjad én lelkem az Urat, s el ne felejtkezz semmi jótéteményéről.

Kis-György Sándor
volt kénosi, most vargyasi pap.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1889. május.

(Scherer Ede. Carrau Lajos)

Szerkesztő Ur!

Mostani levelem hasonlit ha nem is éppen egy gyászbeszédhez, de egy gyásztudósitáshoz. Akár hibája legyen ez, akár előnye, nem határoz. Az életben kényszeritve vagyunk alávetni magunkat azoknak az eseményeknek, melyek nem tőlünk függnek. S a halál szükségképen egyike azoknak a tényeknek, melyek le kell hogy kössék figyelmünket. Az oly ürességeket hagy, melyek előtt azt kell kérdeznünk, hogy hogyan lehet azokat betölteni. Ilyen nagy ürt hagyott hátra az irodalomban, a bölcselemben, az irodalmi és bölcselmi kritikában Scherer Ede halála. Ez a minden tekintetben rendkivüli s általánosan ismert gondolkozó oly nagy szerepet játszott és oly nagy befolyást gyakorolt a franczia protestántismusra, hogy hálátlanság és igaztalanság lenne róla néhány sorban meg nem emlékezni és munkásságáról nem beszélni.

Scherer Ede született Párisban s fia volt egy svájczi származásu bankárnak. Eleinte a klassikusokat tanulmányozta, aztán két évre Angliába ment. Visszatérve Francziaországba, főleg jogi tanultanulmányokra adta magát. Végül Strasburgba menve theologiát tanult s „Prolégomènes à la dogmatique de l'Eglise reformée“ czimü művével tudori czimet nyert. E nevezetes munka egy világos észjárásu theologust árult el, de nem lehetett kivenni, hogy szerzője hol fog egykor a theologiában és a philosophiában megállapodni. Itt még teljesen orthodox álláspontot foglal el. S orthodox felfogás nyilvánul két következő munkájában is: a „Prolégomènes“-ben, melyet azután két évvel közölt és az „Esquisse d'une théorie de l'Eglise chrétienne“-ben. Scherer ekkor a bibliamagyarázat tanára volt Genfben, az Oratoire theologiai intézetben. Ez intézet az államtól egészen független és semmi közössége sincs az ugynevezett nemzeti theol. facultással. Öt évig volt itt tanár és valóban rendkivüli sikert ért el. Előadásait sokan hallgatták és lelkesültek azokon. Az orthodoxoknak nagy volt a reményük iskolájuk jövője iránt, midőn e kitünő tanár oly nagy számban vonzotta oda a hallgatóságot. Egy orthodox lap igy irt akkor az ő nagy

reményeikről: „Ez erős gondolkozásu, nagy tudományu ifju theologusban egyszerre a jelenkori franczia egyháznak tudósát és az evangeliumi igazság jól felfegyverzett harczosát, a milyent mi ohajtottunk, kell hogy üdvözöljük.“ S ő csakugyan doctora lett a jelenkori franczia egyháznak, de nem csupán az orthodoxok vágya szerint, mint hátrább látni fogjuk.

Scherernek tehát első munkái orthodox szellemüek és pedig tulzóan orthodoxok. Az Angliában akkor keletkezett vallásos mozgalom, mely az „ujraébredés“ (revîval) név alatt ismeretes, nagy hatást gyakorolt Schererre és őt tulságosan szigoru calvinistává tette. S mint genfi tanár négy évig a legszélsőbb orthodox eszmék mellett harczolt. Megáldva munkaerővel, nagy tevékenységet fejtett ki. Előadásai és theologiai közleményei mellett csaknem egyedül szerkesztette „La Reformation au XIX-e Siècle“ czimü lapot, melyben egyházi kérdéseket vitatott nagy élénkséggel. De ekkor már megkezdődött benne a lelki foradalom. Egy lassu, de folytonos és biztos átalakulás ment végbe az ő forrongó szellemében, független lelkiismeretében, mely messze távol vitte őt kiindulási pontjától. És ez a belső változás nyilvánulni kezdett külsőleg is. S tanitványai észrevették ezt. Theologiai előadásai lassanként mindinkább átalakultak. Hallgatói kezdettek elégedetlenkedni az irányváltoztatáson. S végre egyenesen kérdést is intéztek hozzá hitálláspontja iránt. S ő nem késett világos és határozott feleletet adni. Két hosszu levélben fejtette ki hitálláspontját, melyek rendkivüli hatást keltettek s egy külön füzetben adattak közre e czim alatt: „La critique et la foi.“ S egyidejüleg beadta a tanárságról való lemondását. Leveleiben megmagyarázza azt a lényeges változást, mely az ő nézeteiben a biblia ihletését és a bünről stb. való eszméket illetőleg végbement. Ez az 1850-ik év kezdetén történt. S ugyanabban az évben alapitotta Colanival Strassburgban a „Revue de theologie et de philosophie chrètienne“ folyóiratot, melynek hatása kiszámithatlan volt Francziaországban a theologiai tanulmányokra, vagy jobban mondva a theologiát egészen átalakitotta. Hogy a szabadelvü protestantismus hatalommá lett, azt nagy részben kétségtelenül Scherernek és Colaninak lehet köszönni. S hogy az orthodoxia is a régi hagyományos utról letért s vizsgálodni kezdett, és a bibliai könyvek ihletésről és hitelességéről való nézetein módositott, az azoknak az uj eszméknek a befolyása alatt történt, melyek a strassburgi Szemléből áradtak szét.

1850-től 1860-ig Scherer több theologiai és philosophiai tanulmányt közölt a különböző folyóiratokban, melyeknek nagyobb részét külön kötetben is kiadta ez érdekes czim alatt: „Melanges de Critique religieuse.“ E kötethez irt rövid előszóban megragadóan festi azt a benső harczot, melynek eredménye az ő irányváltoztatása lett. „Az érzelem és a styl különfélesége, mely czikkeimben található, egy forrongó értelmi életnek az emlékiratai; és e körülmény ugy hiszem, érdeket kölcsönöz azoknak, mit az olvasó talán e lapokat olvasva érezni is fog.“ Bizonyára csakis érdeklődést lehet

érezni e rengeteg tudománynyal, e szigoru és kérlelhetlen logikával szemben, mely megrázza a multat és megrázkodtatja egész alapjáig. Mennyire felfogja az ember az ő értelmi vivodásait, e metsző kritikával irt lapokat olvasva! Szorongva követi őt lépésről lépésre a kétség és a tagadás utján, a legnagyobb reménytelenségig, a teljes kétségig, a pessimusig. Hátrább meg fogom mutatni, hogy a „reménytelenség és pessimismus“ szavak, melyeket használtam, éppen nem tulságosak, mert Scherer egészen addig ment.

Hogy az átalakulás korán kezdődött az ő szellemében, ezt eléggé mutatja az is, hogy mindjárt jelzett két levelének közlése s tanári székének elhagyása után, 1851-ben „La crise de la foi“ tanulmányát e szavakkal végzi: „Minél inkább szellemben és igazságban való imádássá lesz a cultus, az ember annál inkább belátja, hogy az üdv az orthodoxián, valamint az egyházon is kivül van, mert az evangelium valami más nagyobbszerü dolog, mint egyház és hitformula.“ A következő tanulmányaival, melyeket az ihletésről, a vétekről s főleg pedig azzal, melyet a katholicismusról és protestantismusról irt, melyben egyiket ugy mint a másikat lerontja, már a kereszténység határaihoz érkezik. Csak még egy kevéssel menjen tovább dialecticájával és kritikájával, a keresztény eszme határaiból kilépik. S Scherer talán nem is egyszer lépte tul e határokat. És hogyha ezt neki szemére vetették, nézetem szerint is nem jogtalanul.

Lassanként felhagyott a szorosan vett theologiai tanulmányokkal és egyházi kérdésekkel. 1860-ban Versaillesbe tette át lakását és ott élt haláláig. Itt egy uj korszaka kezdődik az ő értelmi tevékenységének. Nem szakit azonnal korábbi tanulmányaival, s mielőtt egészen az irodalmi tanulmányoknak szentelné munkásságát, bölcselmi kérdéseket tárgyal a „Revue des Deux Mondes-ban. Itt jelentek meg egyéb munkái között kitünő tanulmányai a Hegel bölcselméről. Ez időben alapittatott a Temps czimü lap és Scherer annak egyik rendes szerkesztője lett. Sokat foglalkozott a politikával s főleg a belügyivel. Erről azonban nem szólok. Scherer harmincz év alatt irodalmi, történelmi és bölcselmi tanulmányokat irt a lap számára, s főleg irodalmiakat. E tanulmányok külön kötetben is kiadattak s nehány nappal azután, hogy meghalt, uj kiadást értek. Egyik levelemben emlitettem, hogy St. Beuve halála után az irodalmi kritikában a vezérszerep a Scherer kezébe jutott. Sokan még többre becsülik őt St. Beuve-nél. A két kritikusnak vannak közös vonásai, milyen teszem az, hogy mindkettő az embert keresi a müvekben. De modoruk sokban különbözött. St. Beuve kerülőges volt, stylusa hizelgő, hajlékony és kényeztető. Scherer nem ismerte e hadifogást, ő egyenesen neki ment az akadályoknak, szembe támadott és győzelmesen harczolt. És mennyire fel volt ő fegyverkezve az irodalmi harczra! Győzte az utolsó pillanatig. Mély tanulmánynyal csaknem átalános miveltséget egyesitett.

Shakespeare, Goethe és Dante nyelve csaknem oly ismeretes volt előtte, mint saját anyanyelve. És a mily kitünően ismerte a franczia nyelvet, éppen oly bámulatosan irta is. Mennyire boszan-

kodott a régi szavakon és kifejezéseken, melyeket némely hirlapirók divatba akartak hozni. „A franczia nyelv elrontásáról“ irt kitünő czikkét e szavakkal végezi: „Mindez visszás, mindez botrányos, mindez azt kivánná, hogy a franczia akadémiának legyen teljes joga itélni ama gonosztevők felett, kik merényletet követnek el eme mindenek között szent dolog, az anyanyelv ellen.“ Scherer átalában mindig távol tartotta magát a személyes vitáktól, melyek pedig nem ritkák az irói s főleg pedig az irodalmi kritikai pályán.

1871. jul. 2-án képviselővé és 1875. dec. 15-én örökös senatorrá választatott. Mindkét minőségben pártonkivüli állást foglalt el. Mérsékelt liberalis politikát követett, de nem lehet elhatározni, hogy vajjon ő köztársasági vagy monarchista volt-e. Én azonban ugy hiszem, hogy egész bizonyossággal lehet állitani, hogy ő nem volt barátja az egyenlőségi eszméknek, melyekben sohasem szünt meg az értelmi szinvonalnak lealacsonyitását látni.

Mielőtt befejezném Schererről való ismertetésemet, hogy teljes rajzát adjam az ő szellemében végbement forradalomnak, szólnom kell még fennebb emlitett skepticismussáról és reménytelenségéről. Nem nehéz dolog a kilencz kötetből (Etudes sur la litterature contemporaire) idevonatkozó helyeket idézni. De ugy hiszem, hogy a mit idézek leginkább kifejezi az ő lényét és gondolkozását, mint utóbbi műveiben nyilvánult. És ez az, mit Renan „Les dialogues philosophiques“ művéről irt. Renant átalában skepticismussal vádolják. Scherer nagyon is hivőnek találja s mindenek felett nagy idealistának, midőn az emberiség jövőjéről s végtelen haladásáról beszél, a melyekben Scherernek nincs hite. De halljuk őt magát: „Valami különös érdekesség van ez erősitésektől lángoló szellemben (Renanban), mely nem tud itéletével megállani, annyira irtózik a nem tudástól. . . Azt hirelték róla, hogy skepticus; de ki beszél több erősitéssel a végesről és a végetlenről, az időről és örökkévalóságról, mint ő? Azt hiszitek, hogy ő megszünik erősitőleg beszélni, ha a föld sorsáról van a szó? Azt feleli, hogy a világok és a százévek az egyetemes lelkiismeret kifejlődésére vannak. Legkevésbé sem kételkedik abban, hogy más csillagoknak is vannak lakói; s még itt se áll meg; az ideálnak valósulni kell és sem a tér, sem az idő nem hiányozhatnak erre nézve. . . Nem látom a végtelen haladás álmának alapját, melyet ő gyanit a földön, annyira, hogyha e föld nem volna akkor más csillag vagy épp a világegyetem összesége számára véli azt lenni. A tapasztalati következtetés éppen ellenkezőleg beszél. A társadalmak mozgalma nivellirozásra irányul, hol minden nagyság el fog tünni az egyenlőtlenségekkel együtt és a hol minden érdek harczczal fog végződni. Már régóta meg vagyok ütközve bizonyos társadalmi ellenmondásokon, melyek azt mutatják, hogy az emberiség nem megy előre a haladás utján, s nem engedelmeskedik jobb ösztöneinek. Keressük az egyenlőséget, azaz a részeséget minden világosságban és minden jóllétben; erényt csinálunk ebből és nem veszszük észre, hogy az általános szinvonal emelésével az egyéni nagyság megrontására dolgozunk, és nem lehet tudni, hogy az emberiség

e miatt nem többet veszit-e egészben, mint a mennyit nyer. Mi igen nagy gondot forditunk arra, hogy a nyomorult gyermekek megtartassanak s az elgyengültek és betegesek élete meghosszabbittassék. S nekünk tényleg sikerült az emberi élet megtartásának eszközeit emelni; de nem vesszük észre, hogy mi a jövő nemzedékek egészsége, szépsége és ereje ellen cselekszünk, hogy mi mindezek által a gondosságok által maga ellen a faj ellen követünk el sértést. . . . Renan optimismussa nem győzőtt meg engem. Az emberiség jövője a tapasztalatból itélve Chináéhoz hasonló állapot lehet, vagy még inkább a méhkaséhoz vagy a hangyabolyéhoz, szabályosság, egyformaság, közönséges jóllét: az élet kevésbbé az, mi az élet érdeme: propter vitam vitae perdere causas. De nem folytatom tovább, még pessimismussal vádolhatnának. . . .“

Ez idézet talán kissé hosszu, de kifejezi Scherer gondolkozását, azt az elijesztő pessimismust, melybe, hogy beléesett, ő maga is érezte, s a melyből nem is jött ki, sőt inkább belésülyedt. „Amiel Journal“-jához nem is oly rég irt előszavát e szavakkal fejezi be: „A valódi bölcselem sohasem abból állott, hogy minden kérdést vizsgáljon, hanem ellenkezőleg abból, hogy a kérdéseket gyakran kikerülje. Mi elmegyünk a mélység mellett, s kerüljük a beleszédülést.“ S avagy ez utóbbi bizonyiték, mely a mind öntudatosabbá és emelkedettebbé váló élet előhaladása eszményét megtagadja, nem kivül esik-e a keresztény felfogáson? Szomoru dolog azt látni, hogy egy ily szép értelem kétségben tetszeleg. Mi nem kivánunk Scherer művéből egyebet megtartani, csak azt a nagyszerü emléket, melyet ő Colanival a „Revue de Strassburg“ által a theologiai tanulmányokban hagyott hátra és azokat a nagy szolgálatokat, melyeket ő a francia protestantismusnak tett.

Ez elégséges lesz nemcsak arra, hogy az ő nevét a feledéstől megóvja, mert az elfelejtetni nem fog, hanem arra is, hogy szeretetté tegye benne az embert és a gondolkodót.

Scherernek nagyszerű theologiai és vallási könyvtára volt, melyben sok ritka és nehezen található munkák foglaltattak. Husz éve, hogy megszünt a theologiai téren munkálni, de hogy könyvtára ne heverjen használatlanul, a franczia protestans történelmi könyvtárnak adta, hol az nagy szolgálatot tehet mindazoknak, kik ott dolgoznak, minthogy sok olyan munkát találnak meg benne, melyet másutt hasztalan keresnének.

Scherer előtt nehány héttel halt meg, élete javakorában — csak 46 éves volt — Carrau Lajos egyetemünk egyik legkitünőbb tanára. Ő a Sorbonne-ban a bölcselmet adta elé. Finom, kitünő természet volt, egyenes és nyilt szellem; mint kritikus, kissé bátortalan, de ez szerénységből származott. De minden dologban megkülönböztette magát főleg teljes őszintesége által. Könnyen és szépen irt s hallgatóit soha sem igyekezett elvakitni, hanem mindenekelőtt meggyőzni. Egyik legbuzgóbb védője volt a spiritualismusnak, ugy hogy

bármely oldalról támadták azt, igyekezett minden ponton megvédelmezni. A lángoló meggyőződés, a benső tűz, mely őt lelkesitette, nagyon érdekesekké tették előadásait, s hallgatói igen szerették. Bölcselmi előadásain kivül sokat foglalkozott a nevelés, s főképp a nőnevelés ügyével. Bölcselmi munkái több kötetre mennek, s a nagyobb részük erkölcsi és vallási kérdésekkel foglalkozik, mint például: „L'a philosophie religieuse en Angleterre depuis Locke jusqu'à nos jours.“ Es ismét az, melyet a franczia akadémia s az erkölcsi és politikai tudományok akadémiája megkoszoruzott. „La morale utilitaire exposition et critique des doctrines qui fondent la morale sur l'ideè de bonheur.“ S különösen sokat elmélődött az Isten eszméjén. Ez gyakran fordul elő tanulmányaiban s főleg pedig abban a kötetben, melynek czime: „Les preuves de l'immortalitè de l'âme dans le Phedon.“ Gondolkodása mindig tiszta és átlátszó e nehéz problemákban. Három pontból indul ki: az én valóságának hitéből, az erkölcsiség absolut becsééből és az Isten. mint a tökéletesség és gondviselés eszménye lételeéből.“ A vallást és a bölcselmet nem különiti el egymástól, hogy ellenesekké tegye: azt akarja, hogy a bölcselem, nem szolgája, hanem segédje legyen a vallásnak. De mindenek felett az Evolutio-ról irt kötet az, hol mindeme kérdések összevont, tudományos s egyszersmind emelkedett, vonzó módon tárgyaltatnak. Ez bizonyára a legjobb, mit e tárgyról franczia nyelven irtak.

Az magasabban áll Hartmann müvénél is. Az is igaz, hogy Carrau más nézőpontra helyezkedik, mint a „Philosophie des Unbevussten“ irója. A német bölcselemre nézve, Isten az ő rendszerükben mellékdolog, mig a franczia bölcselemnek az szükségképpi alapja, kiinduláspontja. Carrau munkájának teljes czime: „Etude sur la theorie de l'evolution au point de vue psychologique, religieux et moral. 1. v. in. 12.“ E fontos tanulmányban az evolutionisták különféle kisérleteit vizsgálja és vitatja meg, hogy megvilágositsa az emberi faj, az ösztön és a gondolat eredetét; valamint a különféle cultusokét, s egymás életben való hit, az erkölcsi érzék és a nyelv eredetét. „A dolgok első eredetének problemája mindig transcendens problema marad. A positiv tudomány nem aspirálhat annak megoldására, ha az ő rendszere szelleméhez hűtlen lenni nem akar“ — ezt mondja Carrau bevezetésében. S később hozzáteszi: „A bölcselmi theismus lényeges dogmáinak, bármily ellenséges szándékot táplálnak is irántuk az uj tan némely hivei, nincs mit félniök. Mindenesetre itt nem az Isten lételének kérdéséről van szó. Logikára és tényre van-e alapitva a transformismus avagy nincs? . . . Aztán alaposan megmutatja, hogy logika és tények a transformismusban hiányoznak; hogy az ember és állat közti különbségek lényegesek természet szerint és nem fokozat szerint, annyira, hogy az utóbbi nem alakulhat az előbbivé. „Sem az ösztön, — mondja ő — nem származik a reflex működésből, sem az ész az ösztönből. A jövő élet hitének legelemibb formái, a vallásos érzés legkezdetlegesebb nyilatkozatai, a nyelv, az erkölcs nekünk valamely dolgot nyilvánitottak ki, mely kezdet-

től fogva a mi fajunk és más fajok közt egy átléphetlen elválasztó vonalt kellett hogy huzzon. Ez a különös valami az a tehetség, melylyel az ember azt mondhatja: é n, röviden az emberi személyiség. De éppen ez, az állatnál nincs meg. Csupán az ember tud különbséget tenni az é n és a n e m-é n közt... De nem ismertetem Carrau művét elejétől végeig, mert az igen messze vinne. Csakis némi fogalmat akartam adni e szép tanulmányról. Még csak nehány sort csatolok, hogy látni lehessen, hogy a szerző minő logikával halad okoskodásában. Ebből az ellentétből, mely az én és a nem-én között van, s mely a reflectáló öntudatot teremti, származik a jövő élet hite, az embernek természetes hit, mely a reflexio ténye és annak természetes következménye. S ebből a reflectáló öntudatból származik az Isten létélében való hit is. A nem-énben, a természetben az ember egy nagyszerü és erős rendet vesz észre és csodál, mely viszonyban van a reflectáló öntudattal, a melynek határ nélküli hatalmat tulajdonit. Aztán szemlélve a maga gyakran nyomorult állapotját, egy jobb lét gondolatára jön és a természet szerzőjét változhatlan boldogsággal öltözteti fel, melyben bizonyos feltételek mellett résztvenni remél; azaz, hogy e jövő boldogságot erkölcsi törvényekhez köti. Az eszmény az, mely neki föltünik. Ez eszmény kétségtelenül változik a hely és korszakok szerint, de mindig és mindenütt feltolúl az emberi észben, bármily kezdetleges legyen is az, egy tökéletesebb é n-nek eszméje, mint a milyent neki lelkiismerete tényleg ábrázol és akaratát kötelezi, hogy ez eszmény hű képét szabad törekvés által kifejezésre juttassa. Javitni ily hibát, megszerezni vagy kifejteni ily tulajdonságot, annyi, mint magát bátrabbá, mérsékeltébbé, jobbá tenni; egyszóval im a kezdetleges formulában az egész erkölcsi törvény és a durva vad ember, kire nézve az egész erény talán csak abból áll, hogy a halálos büntetések közepett nevet és énekel, midőn a halállal szemben az ő természete hitvány gyöngeségeit elnyomja, ezáltal ép oly világosan mutatja az erkölcsi eszmény, a feltétlen parancs lételét, mint Plato dialectikája vagy Kant analysisse mutathatja.“ Carraura nézve a nyelv is a reflexióból származik. Tényleg a nyelvnek főbb feltételei az elvonásban és általánositásban vannak. Ezek pedig a reflectáló akarat tényei. A nyelv, mondhatjuk, az emberi személyiségnek természetes kifejezése, az öntudatot a reflexió tényében fogva fel.“ Szóval, mindazok a nyilvánulások, melyek az embert az állattól megkülönböztetik, Carrau szerint a reflexió következményei.

„Hogyha az állat reflectálni birna és a személyes é n t felfogni, nem lehet átlátni, hogy miért ne emelkedhetnék éppen mint mi a nyelvig, az erkölcsiségig, a vallásosságig. Viszont, hogyha e magaslatokra nem bir eljutni, egész bizonyossággal következtethetni, hogy ez azért van, mert nem gondolkozik. És bármily szerények is az emberiség kezdetei, arra nézve hogy haladását megmagyarázni lehessen, meg kell engedni, hogy az első naptól kezdve csirájában magában hordozta jövő fejlődésének minden psychologiai feltételeit. A tapasztalatok és reflexiók felhalmozása, melyek a százévek folyama alatt létrejöttek, az átöröklés törvényének titokzatos hatása, az életért

való harcznak durva és üdvös követelményei, az alkalmasabb fennmaradása és ezek mellett a kiválasztás törvénye, mely számosabb és erősebb utódokhoz biztosit előjogot — mindezek kedvezhettek eme rejlő erők csaknem határtalan kiterjesztésének, de bizonyos, hogy nem teremthették.“

Még csak egy helyet idézek arra nézve, hogy Carrau hogyan fogja fel az Isten közbejövetelét az emberi nem formálására. Ő egy bizonyos pontig elfogadja egy német gondolkodónak, Köllikernek e tárgyra vonatkozó hypothesissét.

„Hogy a csiráknak észrevehetetlen módosulását veszik fel, legyen ez a moleculák összetételében való változás, melyek azokat alkotják, vagy pedig ama mozgások irányának vagy gyorsaságának csekély változása, melyek eme moleculák atomait elevenitik: nem elégséges-e ez megkezdeni a jövő ember és az ő állati őse közti különbséget, mely kezdetben felfoghatlan, de a mely hova-tovább mindinkább nyilvánul, abban a mértékben, a mily mértékben fejlődik a csirából kiindult szervezet és fejlődnek az észbeli tehetségek, a melyeknek e szervezet physiologiai feltétele? Es igy az Isten ujjának eme bámulatos mechanismusra való leggyöngédebb nyomása, honnan az élő lény születik, elégséges lenne arra, hogy a régi fajokat uj és tökéletesebb fajokká alakitsa, a nélkül, hogy a természetnek a mi tudományunk szemeiben látszólagos folytonosságát megzavarja. Megismerem, hogy ha még oly finom is e működés, az bizonyos értelemben mindig absolut kezdet, következőleg a teremtés ténye. De nem ugy tetszik-e, hogy igy a pálya ama szük körére határolva, hol az átomok mozognak, kevesebb fáradságába kerülne a tudományos észnek azt elfogadni, mint egy felnőtt lénynek ex nihilo gyártását?

Láthatni, hogy Carrau Köllikernek heterogen generatioját elfogadja, egyezve e ponton különben Milne—Edwards-al, a tudós naturalistával, Cournot-val és más tudósokkal, kik a darwinismussal foglalkoznak, mely még sokáig lesz napirenden. S ezért, hogy én is ismertettem Carraunak e munkáját.

Charruaud.

HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI LEVÉL.

(Egyházi élet. — Az egyházközség örömünnepélye.)

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY, 1889. jun. 20.

A hódmezővásárhelyi unitárius leány-egyházközség f. évi pünkösd másodnapján lélekemelően ünnepelte meg fennállásának 10-ik évfordulóját. Ez az ünnepély úgy részleteiben, mint egészében méltó a megörökítésre, mert a magyar alföldi unitárizmus életének egyik legörvendetesebb pontját alkotja. Mig egyfelől bizonyságot tesz a hivek lelkesültsége és nemes áldozatkészsége mellett, — másfelől tanuságot szolgáltat arról, hogy az unitári mus magasztos elvei egyházunk keretén kivül is önkénytelenűl is megnyerik maguknak a jó és nemes lelkek méltánylását s arra vannak hivatva, hogy a hit és lelkiismereti szabadság zászlója alatt ezereket füzzenek össze egy nagy testvérületté.

Az örömünnepélyben nemcsak a helybeli hivek, hanem az orosházi, mezőberényi fiók-egyházközségek küldöttei s más vidéki hitrokonok is résztvettek. — Pünkösd első napján estére érkeztek meg a szegedi és m.-berényi hitrokonok, kiknek tiszteletére Megyelka József egyházgondnok — a vendégszerető házigazda — már azon este 20 teritékü gazdag vacsorát adott saját házánál.

Az orosházi hitrokonok az ünnepély napján a reggeli órákban érkeztek meg. Egy lélek vezérelte össze a távol földi testvéreket: a szeretet lelke. Ez hozta őket körünkbe Vásárhelyre, hogy egyházközségünk örömeiben osztozzanak. Hiszen őket is ugyanazon magasztos eszmék lelkesitik, a melyekért mi lelkesülünk; őket a hit és szeretet lánczai elválhatatlan testvérekül csatolják hozzánk.

Az ünnepély délelőtt 9 órakor istenitisztelettel kezdődött. A nagyszámu közönség az elég tágas imaházat egészen a szorongásig megtöltötte; a hallgatóság soraiban más felekezetü polgártársaink is szép számban vettek részt. Alkalmi egyházi beszédet Ajtay János s.-lelkész tartott Luk. 12, 32. alapján: „Ne félj kicsiny sereg, mert tetszett a ti Atyátoknak, hogy adjon nektek országot.“ Beszédében vallásunk és egyházközségünk jövendőjének biztositékaival foglalkozott, buzditva a gyülekezetet a további kitartó munkára, lelkesültségre, a melyek előbb-utóbb meghozzák áldásos gyümölcseiket!

Az isteni tisztelet után mindjárt ünnepi közgyülés tartatott. Megyelka József elnöklő gondnok lelkesült szavakban ecsetelvén a

mai ünnepély fontosságát, az ülést megnyitja s felhivja Hermann Béla egyházi jegyzőt, hogy sziveskedjék felolvasni az egyházközség 10 éves történeti rajzát, melynek megirására ő a Kebli Tanács megbizásából vállalkozott. A közönség érdeklődéssel és feszült figyelemmel hallgatta végig a felolvasást, a melyben egyházközségünk 10 évi története csinosan és hiven volt kidomborítva. Meghatóan érdekes volt ebben a megalakulás története. Mindössze 13-an kezdik meg 1879-ben a nagy munkát, — egy új egyházközség megalakitását. — Megfoghatatlan vágy ragadja meg lelköket s készti ellenállhatatlanul arra, hogy a hit magasabb igazságai után törekedjenek. Hosszas idő telik bele, mig azon egyház tagjai lehetnek, a melynek magasztos tanaiért lelkesülnek. Mindenfelől akadályokkal s nehézségekkel kell küzdeniök. Vallásuk — még akkor — ezen a vedéken ismeretlen; — a kik hallottak róla, azok is bal itéleteket terjesztenek felőle. Mintha idegen földre léptek volna, magukra állanak mindenektől elhagyatva: a világ körülöttük egy ellenséges tábor: ők azért törhetetlenül állanak s folytatják a küzdelmet, bizva abban, hogy az Isten nem hagyja el azokat, kik az igazság ügyéért szenvednek. Az egyházközséget megalakıtják, Először is egy temetőföld vételére hozzák meg áldozataikat, hogy legyen helyük, hol majdan az élet fáradalmai után, pihenőre hajthassák fejüket. Imaházuk még nincs; az istenitiszteleteket egyik hitrokon hajlékában tartják. Ellenálhatatlan vágy támad szivökben, hogy templomot állitsanak az egy örök Istennek tiszteletére! A nemes vágy lelkesedést szül; a lelkesedést tett követi. A város középpontján megvesznek egy telket s a rajta levő nagyobb épületet csinos imaházzá alakitják át. — 1884. agustus 14-én ünnepeltek először igaz lelki örömmel s megnyugvással a hivek, a mikor tiszt. Derzsi Károly budapesti lelkész úr a nagy Magyarországon az első unitárius imaházat H.-M.-Vásárhelyen ünnepélyesen megnyitotta. E pontnál látják a hivek az isteni gondviselésbe vetett reményeiket valósulni: bizodalmuk és lelkesültségük új életre kelnek; a hit s az eszmék, a melyeket keblükben ápolnak, — százak szivében vernek gyökeret s a kicsiny sereg megsokasodva ad hálát ma a szeretet Istenének mindenható segedelmeért. Ez az egyházközség 10 éves történetének képe dióhéjba foglalva.

A közgyülés éljenzéssel és meleg köszönettel fogadta a jegyző ur munkáját s szives fáradozását.

Olvastatott ezután Méltóságos és Főtisztelendő Ferencz József unitárius püspök, kir. tanácsos úr levele, a mely atyai, meleg hangjával a sziveket és lelkeket áthatva a hallgatóság szemébe öröm és hála könnyeket csalt s egyszersmind az egészet lelkes éljenzésre ragadta. Üdvözlő táviratok — illetve levelek — olvastattak még: Tiszt. Derzsi Károly budapesti rendes lelkész urtól; a kolozsvári anya-egyházközségtől; ngs. Székely Ferencz egyh. gondnok urtól több budapesti hitrokon nevében. Ezek után egy, a közgyüléshez érkezett, zárt levél bontatott fel. A mily talányos a levél érkezése, épp oly talányos a küldőnek kiléte. Név-aláirás helyett „Amicus“ szó állott a végén. Általános volt a meglepetés, a mikor

olvastuk belőle azt, hogy nem unitárius kézből származik. Egész terjedelmében közölném a gyönyörü levelet, térszűke miatt azonban csak egyes részleteit idézem. Az iró meleg hangon üdvözli egyházközségünket s a többek között ezeket mondja: „Bár nem vagyok szerencsés magamat egyházuk kebelébe tartozónak mondhatni, de szivvel lélekkel oda tartozom; mert oda vonz elmém, mely mindenben és mindenkor a világosságot keresi és követi. Boldogok önök, kik járhatnak a világosságban! Ezt annyival inkább mondhatom, mert ismerem egyházuk 10 éves multjának küzdelmes, de dicsőséges történetét. . . . üdvözlöm önöket, hogy széttörték az elmét elbutitó s a lelket megölő obscurantismus bilincseket . . . Szenvedve, küzdve cselekedték e dicső munkát, melynek gyümölcse sok ember lelki nyugalma és boldogsága lett! A nagy hatalommal szemben képes volt e kis sereg diadalt aratni, bár — a mi kikerülhetetlen a harczban — lett áldozata is; de ez csak fokozta lelkesedését a további küzdelemre s erőt adott neki. Csakis igy volt képes felülmulni önmagát! Mi lelkesítette Önöket!? az, a mi az első maroknyi kereszténységet — mint a hogyan az irás kifejezi: a szent lélek! — a mely kell, hogy lakozzék mindenekben! Lakozzék önökben is egyenként és összesen életök végeig! . . . Hogy azon jótékony s nagy munkát, mely reájuk vár, — mihamarább bevégezhessék s általa ezerek és ezereknek váljanak jóltevőivé, boldogitóivá: törekedjenek szüntelen minden téren a világosságra, mert a sötétséget csak a bűn keresi, — s vonzzanak oda minél többeket; álljanak és állassanak ott meg tántorithatatlanul, hogy tisztán látván mások is önöket és tetteiket: dicsőitsék az egy istent, ki szent lelket öntött beléjük bő mértékben.

Ezek az én szívből eredt jó kivánataim, hogy ne mondjam — tanácsaim, melyeket jubileumuk alkalmából önöknek küldök. De midőn ezt teszem: fogadják tőlem szivesen ez idezárt 50 frtot is dicső egyházuk szükségeinek fedezésére.

Isten áldása kisérje minden hasznos tetteiket!
Isten áldása legyen gyülekezetükön!“

Leirhatatlan a hatás, melyet e levél felolvasása a közönségre gyakorolt; a szemekben ismét meggyültek a könynyek; az arczokon általános meghatottság volt olvasható, a szivből eredt halk sohajok fejezték ki legbensőbben a hálát, mely a gyülekezet keblét az ismeretlen jóltevő iránt eltöltötte. — Ime, igy ad az Isten jót az ő népének! igy támaszt magának prófétákat a kövekből is; igy teremt nemes sziveket, a kik résztvevőleg karolják fel az igazság ügyét s láthatatlanul is közöttünk járva, szavukkal és példájukkal lánglelkesedésre ragadnak mindnyájunkat! A pünkösdi szent lélek inditotta a levélirót a nemes tettre; közöttünk is egyszerre megkezdé az — áldásos munkáját. Megyelka József egyházközségünk lelkes gondnoka, alig hogy köszönetet mondott meghatottságtól reszkető hangon az ismeretlen jóltevőnek, ő maga is azonnal 150 frtot ajánl fel az egyházközség czéljaira. A nemes példát többen követik; egyszerre négyen-ötön állanak fel áldozataik meghozására. Benczur

István egyh. pénztárnok, Aczél Lujza urasszony 50—50 frtot, Szametz András és Figura Dániel kebli tanácsosok 10—10 frtot, Megyelka Lajos kebli tanácsos 50 frtot, Nagy Sándor (Orosházáról) 10 frtot. Tek. Szabó Mózes egyh. tanácsos ur (Szegedről) 30 frtot. Perei Mihály (m.-berényi egyh. gondnok) 5 forintot, Szabó Péter (Orosháza) 5 frtot. Hermann Béla e. jegyző. 50 frtot, Ajtay János s.-lelkész 10 frtot ajánlottak fel s igy nehány percz alatt 480 frt lett az egyházközség javára ajándékozva, részben azonnali befizetéssel, részben pedig rövid határidőre befizetendőleg, mely összeg Tisztelendő Derzsi Károly budepesti lelkész urnak a közgyülés után érkezett 20 frtnyi szives adományával 500 frtra emelkedett. Megjegyzem azonban, hogy hiveink körében az adakozások még most is folynak. Eddig is többen jelentették be ajánlataikat legkésőbb őszre fizetendőleg. Miután pedig remélhető, hogy az adakozások ősz végeig folyamatban lesznek: — akkorra tartom fenn magamnak a szerencsét, hogy e b. folyóiratban az adakozások általános eredményéről beszámoljak. — Éltesse Isten sokáig a nemesszivü adakozókat! gyarapitsa drága vallásunk és szeretett egyházunk buzgó tagjainak számát!

A közgyülésnek a fenntieken kivül volt még egy nevezetes mozzanata. Ugyanis Megyelka József elnök inditványára kimondotta azt, hogy a segédlelkészi állomást mielőbb rendszeresiteni fogja. A javaslat kidolgozásával a Kebli Tanács bizatott meg. Ezek után a közgyülés imával és egyh. énekkel rekesztetett be.

Ime! tehát a 10 éves örömünnepély egyházközségünk életében valóban maradandó és áldásos nyomokat hagy maga után. Adja Isten, hogy az a lelkesültség, mely ez alkalommal áthatotta a sziveket — legyen közöttünk örökre s vezérelje egyházközségünket győzelemről győzelemre!

A közgyülés után többen Benczur István egyh. pénztárnok vendégszerető házához gyültünk össze, ki a vidéki hitrokonok tiszteletére 40 teritékü gazdag ebédet adott. Vig kedélyhangulat uralkodott az ebéd alatt. Igaz, hogy az izletes ételek mellett keveset gondoltunk a toasztokkal (meglehet azért, hogy a vacsorához annál több legyen); de volt egy, a melyet felemlités nélkül nem hagyhatok. Tek. Szabó Mózes egyh. tanácsos ur emelt poharat a vendégszerető házigazdára, Benczur Istvánra és nejére. Góbi Juiánnára, kiemelve azt, hogy ők kezdettől fogva mindig a legbuzgóbb odaadással támogatták az egyházközséget. Hajlékuk ennek nevelő-bölcsője volt mindez ideig. Éveken át az ők házukba jöttek össze a hivek isteni-tiszteletre; később ők ajánlották fel a lakást s teljes ellátást a s.-lelkész részére s ezt ritka áldozatkészségükkel eddig már 3 éven át adták meg. Most a 10 éves örömünnepélyen ismét házuknál vagyunk. Tiz év előtt és tiz év után e nemeslelkü keresztény párnak — mint tudjuk — ezekben telik legigazibb öröme. Az ők örömük virágai hervadhatatlanok s legyenek is azok örökre! Szeressék továbbra is, mint eddig, az egyházközséget, ennek előmenetelében találják boldog-

ságukat s legyen életük gazdag, Istennek minden áldásával! A szivből eredt felköszöntés mindnyájunk őszinte érzelmeit tolmácsolta; egy szivvel-lélekkel éltettük egyházközségünk nemes jóltevőit. Adja Isten, hogy keresztényi áldozatkészségük teremjen örökre áldásos gyümölcsöket.

Ebéd után a társaság szétoszolván, a délutánt a vidéki vendégek a város megtekintésére használták fel. Estvére ismét Benczur pénztárnokunk házánál gyültünk össze, hol az e czélra felállitott nagy sátorban az egyházközség által rendezett 130 teritékü bankett tartatott meg. A vacsora alatt és után mindvégig a legvidámabb kedélyhangulat uralkodott. Megindult a felköszöntők árja. Először Szametz András, a rendező bizottság elnöke emelt szót. Érdekes beszédének főbb vonásai a következők: Egy régi jeles egyházi szónok azt mondá, hogy a kereszténységnek eddig két igazi pünkösdje volt. Első az, a melyen Jézus tanitványai megalapitották a ker. egyházat; a második az, a melyen Luther s a hitnek többi dicső bajnokai megteremtették a reformácziót. A kereszténységnek még lesz — kell hogy legyen — valamikor egy harmadik nagy pünkösdje is. Ezt mondotta az illető egyh. szónok. Szametz bácsi jól megjegyezte magának a hallottakat s azóta mindig a harmadik pünkösd után óhajtozott. És ime ez megérkezett. Neki erős meggyőződése az, hogy ez a mostani pünkösd az, a melyről a jóslat szólott, mert mi most a kereszténység és a reformátió magasztos eszményének, — a hit és lelkiismereti szabadságnak — győzedelmét ünnepeljük. Ennek eljöveteléért küzdöttek éveken keresztül az emberiség jobbjai, áldozatul hozva érette életöket és véröket. Boldogok vagyunk mi, kik a harmadik igazi pünkösdöt megérhettük; boldog az a fejedelem, a ki ezt népei számára, mintegy Isten küldötte, meghozta. Dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József felséges királyunké az érdem hervadhatatlan koszoruja, hogy alattvalóinak nemcsak világi jóllétéről, hanem lelki békéjéről is atyai szivvel gondoskodott. Ő felsége adta meg alattvalóinak a harmadik nagy pünkösdöt, a mikor a hit és lelkiismereti szabadságot érvényre emelte. Ő felsége bölcs uralkodásával kezdődik szeretett hazánk és egyházunk életének legdicsőbb korszaka; királyi szava vallásunkat a nagy Magyarországra nézve is törvényesen bevett vallásnak szentesitette. Istennek lelkétől vezérelve tette ezt. Isten éltesse nemesszivü felséges királyunkat! uralkodása legyen boldog és hosszantartó!" A közönség általános lelkesült éljenzése mutatta azt, hogy az elmondottakkal mennyire együttérzett minden sziv s hogy mily igazi benső ragaszkodással viseltetnek itteni hiveink felséges Királyunkhoz.

A második felköszöntőt Ajtay János s. lelkész mondotta Méltóságos és Főtisztelendő Ferencz József, unitárius püspök, királyi tanácsos urra, a magyar unitáriusok magas felvilágosultságu főpásztorára, a ki nemcsak, mint egy vallásfelekezet feje áll felettünk, hanem a krisztusi szeretet vallásának, a hit és lelkiismereti szabadságnak kimagasló alakja, a kit tisztelettel környeznek más felekezetek köréből is mindazok, a kik nemes szivét, humanus gon-

dolkozását ismerni szerencsések lehetnek. A felköszöntést hosszantartó éljenzés követte. Ennek megszüntével Herrmann Béla egyh. jegyző felolvasta budapesti unitárius anyaegyházközségünk ujabban érkezett táviratát s a polgárdii leányegyházközség levélbeli üdvözletét. Poharat emelt ezután az egész unitárius egyházra, kiemelve különösen a budapesti anyaegyházközséget elöljáróságával s lelkésze és lelkészünk Tiszt. Derzsi Károly urral, a ki bár távol van tőlünk, de a mai nap örömében és dicsőségében legfőbb része van; éltette a kolozsvári anyaegyházközséget, a melynek védszárnyai alatt alakult meg egyházközségünk, előljáróságaikkal együtt; éltette az orosházi, m.-berényi fiók-, s polgárdii l. testvér egyházakat, mint a melyek lélekben, vagy küldöttségileg velünk együtt ünnepelnek. A meleghangu felköszöntést a közönség lelkesült éljenzése kisérte. Utána Gintner István orosházi egyh. jegyző emelt poharat, éltetve az ünneplő h.-m.-vásárhelyi l.-egyházközséget előljáróságával együtt. Megyelka Lajos k. tan. a nőket s különösen a vásárhelyi, orosházi és m.-berényi egyházközségek áldozatkész. lelkes nőtagjait éltette, a kik mint vezércsillagok, minden jóban és szépben buzditólag járnak a férfiak előtt. Ajtay János a tekintélyes számmal jelen volt más felekezetü vendégekre s a ker. testvériségre emelt poharat. Utána a földmivelő osztályból egy köztiszteletben álló polgártársunk emelt poharat s mondott egy szivből fakadt s emelkedett szellemü felköszöntést. „Nem vagyok unitárius — mondá a többek közt — de az unitáriusokat mindig becsültem s becsülni fogom.... Én nem a felekezetet keresem, hanem a szellemet. Látom, hogy önöket a szeretet lelke füzi egybe: minden felekezet hiveivel a legszebb viszonyban élnek; egyházi örömünnepélyükön minket testvérekként fogadnak.... Ismerem szabad szellemü vallásukat, magasztos tanaikat; tudom azt, hogy önök a hit és lelkiismereti szabadság világosságában járnak; ebben látom én egyházuk dicső jövendőjét.... Éljen közöttünk mindörökre a keresztényi szeretet, virágozzék egyházuk és vallásuk!“ A meleg hangu köszöntő lelkesült éljenzésre ragadta az egész közönséget, különösen a más felekezetü vendégeket, a kiket valóban a ker. szeretet lelke vezérelt körünkbe, hogy őszinte örömükkel ünnepünk örömét fokozzák. Lehetetlen mind felsorolnom a csinos köszöntőket, csak annyit emlitek fel, hogy poharat üritettek: Salamon J. orosházi, Perei M. m.-berényi egyh. gondnokokra; egyházközségünk áldozatkész jóltevőire, előljáróira, tisztviselőire; az egyházi dalkörre stb.

Vacsora végeztével a fiatalság tánczra kerekedett: a nap örömére az öregek is megindultak s fiatalos lelkesültséggel mulattak. Szünetek közben az egyh. dalkör énekelt a közönség nagy gyönyörüségére jól sikerült quartetteket.

Mindvégig fesztelen jókedv uralkodott az egész társaságon. A mulatság a legszebbben folyt kora reggelig, a mikor is a vidéki hitrokonok hazautaztával az egész közönség széjjel oszlott.

Igy folyt le a mi ünneplésünk. Ha erdélyi hitrokonaink láthatták volna a távolból ezt a kicsiny ünneplő sereget a magyar Alföld közepén: bizonyára örömmel teljesedett volna be szivök. Lélekemelő volt az ünnepély kezdetétől végeig; mély nyomokat hagyott maga után a szivekben. Kedves emlékezetben lesz örökre mindazok előtt, a kik abban részt vettek, s erős a meggyőződésem, hogy áldásos hatása a jövőben is nyilatkozni fog egyházközségünk előhaladásában s felvirágzásában!

V. —

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Gróf Kuun Gézának „Adalékok az imádság történelméhez“ czimü jelen füzetünkben befejezett nagybecsü tanulmánya külön füzetben is meg fog jelenni, nejének Br. Kemény Vilmának ajánlva. A nagyérdemü szerző mint az Emke irod. szakoszt. elnöke az *E. M. K. E. javára* ajánlotta fel a füzetet. Ára 40 kr. s kapható lesz Sándor József titkárnál Kolozsvárt.

Beszédek és értekezések“ czim alatt egy kötetet bocsátott közre Hörk József eperjesi ev. coll. theol. dékán tanár. A czimnek megfelelően a tartalmát beszédek (iskolaiak és egyháziak) és három értekezés teszik. A mi az iskolai beszédeket illeti, ezeknek kiadását lehet méltányolni, mert nevelésügyi jelentőségük van s hazafias szellem lengi át. Igen becsesek az egyes jelesebb tanárok és tanügybarátok emlékére elmondott beszédek. Egyházi beszéd mindösszе hat van, különböző alkalmakra, melyeken igaz keresztényi hang vonul végig. Legbecsesebbek a mű végén levő három értekezés. Az első szól a „szószék aesthetikájá“-ról, mely különösen élénk szinekben tünteti elő azokat a sajnálatos — igen gyakran nevetséges — hibákat, melyeket papjaink az aesthetika ellen elkövetnek. A másodiknak czime: „A vallás és az emberi tudás határai“ melyben e fontos tárgy ahoz méltó alakban van tárgyalva. A harmadik Goethe vallásos világnézletét mutatja fel. Ez értekezések mindenike megjelent a „Sárospataki Lapok“-ban is. Az egész mű ára 1 frt 60 kr. Melegen ajánljuk az érdeklődők figyelmébe.

Az „Unitárius Kis Könyvtár“-ból, melyet Derzsi Károly budapesti unitárius lelkész szerkeszt, megjelent a XXXVIII—XXXIX-ik füzet E füzet tartalmát egy „Nagypénteki ima“ és „Husvét ünnepi istentisztelet“ alkotják, melyek igen jól megfelelnek e füzetek céljának s melyekről legyen elég megjegyeznünk, hogy a hallgatók kivánatára adattak ki. Az „Unitárius Kis Könyvtár“ célja: egyfelől némi szellemi élvezetet nyujtani a budapesti egyházközséghez tartozó vidéki hitrokonoknak; másfelől ismertetni a gyakran félreértett unitárius ker. vallásos eszméket és hitelveket. A jelen füzet ára 10 kr; az eddig megjelent 39 füzet 1 frt 70 kr; három példányban rendelve 4 frt 20 kr; öt példányban 6 frt 50 kr; 10 példányban 12 frt 50 kr.

Két tanulmány jelent meg városunkban, melyeket örömmel emlitünk fel ugy tudományos becsükért, mint annál a körülménynél fogva, hogy a törekvő ifju emberek, e tanulmányok szerzői, mindketten iskolánkban végeztek alig nehány év előtt. Az egyik értekezés szól: „Az olvadópont depressiójáról“, szerzője Nyiredy Géza, középtanodánkra képesitett tanár, egyetemi tanársegéd. A másik: „A fény vegyi hatásáról“, szerzője Frank-Kiss István, vegyésznövendék. Mindkét tanulmány a szerzők tudori értekezése. Üdvözöljük a derék ifju szerzőket, kik már is a tudomány tovább fejlesztésén sikerrel munkálnak.

A „Paedagogiai Plutarch“-ból, melyet Orbok Mór tanár szerkeszt és mely a jelesebb paedagogusok arczképét és életrajzát közli, megjelent a 21—22. füzet. E füzet kiválóan érdekel minket, a mennyiben Kovácsi Antal,

veterán főiskolai tanárunknak arczképét és életrajzát közli Boros György tanártól. Röviden, de élénken van itt feltüntetve Kovácsi tanárunk mindenki által szeretve tisztelt jelleme, paedagogiai nézetei és a nevelésügy terén kifejtett munkássága. Öreg tanárunk sok százra menő tanitványainak ajánljuk e füzetet kedves emlékeztetőül. Ára 40 kr. (G.)

Márton Kálmán helybeli könyvkereskedő kiadásában megjelent „A magyar adó- és illetékisme.“ Kereskedelmi középiskolák III. osztálya számára, valamint magánhasználatra a legujabb miniszteri tanterv és pénzügyi törvények alapján irta Dr. Lehmann Róbert, kereskedelmi akadémiai tanár. A munka három részre oszlik; az első részben az egyenes adókat s az adókezelést; a másodikban a bélyeg- és jogilletékeket; a harmadikban a fogyasztási adókat kimeritően ugy ismerteti, a mint azok manap fennállanak. Függelékül pedig az adókra s az illetékekre vonatkozó törvényeket, fontosabb császári nyiltparancsokat és miniszteri nyilt rendeleteket. Nagy Lajos unicum decretumán (1351) kezdve chronologicus sorrendben az 1888. évi deczember 28-án az országos törvénytárban kihirdetett XXXVI. t.-czikkig felsorolja. E függelékből azt látjuk, hogy adó- és illetéküygyekben 1351-től 1848-ig (=497 éven át) 13, — 1849-től 1866 (=17 éven át) 22, — 1867-től 1888-ig (=21 éven át) 178 t.-cz. keletkezett. A munkát nemcsak az iskolai, hanem és főleg a gyakorlati életben azért találjuk hézagpótlónak, mivel tudomásunk szerint az *egyetlen*, mely az adó s az illetéküygyek mai állása tekintetében egy együvé rendezett egészben teljes és biztos tájékozást nyujthat. Ára 2 frt.

Orbán Balázs könyve. Báró Orbán Balázs a m. tud. akad. l. tagja, a kitünő történelem iró s egyházunk áldozatkész hive, megirta „Torda város történelmét“, mely csinos kiállitásban már meg is jelent. A terjedelmes könyv nagy részletességgel foglalkozik Tordával, bevezetőleg ismertetve geologiáját, floráját, faunáját, kövületeit. Ezután a dák korszaknál kezdi a város történelmének elbeszélését. A legalaposabb tanulmányozás, a leghitelesebb kutfők helyes felhasználása látszik meg a nagybecsü munkán, s az Orbán Balázs magvas irálya is becsessé teszi. Felhivjuk olvasóink figyelmét ez érdekes műre, mely minden könyvkereskedésben megszerezhető. Ára 4 frt.

KÜLÖNFÉLÉK.

Egy szabad gondolkozó emlékezete. Giordano Brunonak, kit a róm. kath. egyház 1600-ban febr. 17-én megégettetett, ez év pünkösdjén emlékszobrot emeltek Rómában. Az egyháztól eltérőleg merészelt gondolkozni. Azt tanitotta, hogy egyetlen szellem van, Isten, kit pantheistikus módon fogott fel. Copernicus hypothesisét elfogadva a világok többségét állitotta. Ez utóbbi tan volt az főleg, a miért őt Rómában a Campo di Fiorán, Pompejus régi szinháza mellett máglyára hurczolták. Midőn az inquisitio itéletét felolvasták előtte, büszke felsőbbséggel igy szólott elleneihez: „Nagyobb félelemmel hozzátok ti ez itéletet, mint a milyennel én azt fogadom.“ A szabad gondolkozás e dicső vértanujának, a bölcselemben Descartes, Leibnitz és Spinoza elődjének örökitette meg most a szabad Olaszország emlékét. Mindenesetre tanulságos jele az időknek, hogy épp abban a városban, a pápaság székhelyén, hol megégettetése számtalan nép s ötven bibornok jelenlétében

történt, emelnek a szabad vizsgálódás eme férfiának szobrot még talán nagyobb számu népség jelenlétében s az egykor országok és lelkek felett hatalmas pápaság ezt megakadályozni tehetetlen!

Polgárdii levél. Tisztelt Szerkesztőség! A Dunántuli unitáriusok életéről vagyok bátor ismételten irni. Beléletünkről lelki örömmel mondhatom, hogy az igazán fölemelő. Az istentiszteletek mindig a lehető leglátogatottabbak. Lelki gyönyörüséggel ünnepeltük a Husvétot. Elég bizonyitéka ennek az, hogy mintegy 200 személy járult az urvacsorájához s még vidékről is — Villonyáról — (hozzánk 3 mrtföld) többen eljöttek, hogy velünk ünnepeljenek. Pünkösdben 170 egyén élt urvacsorával. Szép ünnep, melyben minden arczon a valódi lelkesedés látszott végig ömleni. — Harang-alapunk, habár lassan is, de folyton nő. Az áldozatkészségnek mindig ujabb meg ujabb jeleivel találkozunk hol egy, hol más tekintetben ugy a lelkészség, mint az egyház fentartása körül. Örvendetes napja volt gyülekezetünknek május 26-ika, mert tiszt. Derzsi Károly budapesti lelkész ur kedves nejével lejött hozzánk, hogy örömünk legyen, hogy buzditson, bátoritson s hogy közvetlenül láthassa helyzetünket minden oldalról. Az istenitiszteletet délelőtt ő maga végezte a szorongásig telt imaházban. Délután presbyteri gyülés tartatott, melyen az egyház pénztári állapota vizsgáltatott meg. — De hadd szóljak villonyai hiveimről is. Ők mintegy 60-an vannak. Közelebbről kérték fiók-egyházzá alakittatásukat. Kérelmükre tiszt. Derzsi ur engem bizott és hatalmazott meg, hogy fiókká alakitsam. Junius 2-án délután a megbizatás folytán meg is alakitottam. Pünkösd 2-od napján — miután a közvetlen gondozás is reám bizatott — ismét hozzájuk mentem, a mikor megtartatott a legelső istenitisztelet és kiosztatott az urvacsora is, melyből 57-en részesültek. Délután ismét ima és predicatió tartatott. Hogy mennyire várták e napot, mutatta a meleg vendégszeretet és ragaszkodás, a melyet tanusitottak irányunkban és a lelki-szomj, mely akkor enyhült. Imaházunk — egyszerüen berendezve — elég alkalmas, melyben most már gondnok ifj. Puskás József vezetése mellett minden vasárnapon kétszer házi istenitiszteletet tartanak. Ima és beszéd olvastatik fel, közbe-közbe meg van a rendes éneklés. Mindnyájan földmives emberek. A közéjök menő lelkészt Puskás József derék hitrokon fogadja és látja el igazi szeretettel. (Megjegyzem, hogy a megalakuláskor Polgárdiról Császár János, Berki József és Grof József k. tanácsosok jöttek velem). A villonyiak, éppen mint a polgárdiak nagy lelkesedéssel vannak eltelve ügyök iránt és készek azért minden akadálylyal megküzdeni és minden tőlük telhető áldozatot meghozni. Polgárdi, 1889. jun. 11-én. Simó János, unitár. s. lelkész.

Adományok. Gyulay László Kolozsvár városi pénztári ellenőr és egyháztanácsos közelebbről szép adományokat tett egyházi közczélokra. A tanári nyugdijalapnak ajándékozott 100 frtot, a colleg. kórház alapnak 50 frtot, az ekklézsiánál pedig a leányiskola részére 150 frt alapitványt tett. A Gyulay család egyike a legrégibb családoknak kolozsvári anyaekklézsiánkban, együtt élt át vele szép és viharos napokat, buzgóságban és áldozatkészségben mindig az elsők között állva, szép és nemes tettekkel tündökölve. Emez adományok méltóképpen csatlakoznak az elődök jótékonyságához és bizonyságot tesznek amaz erényekről, melyeket a család a multból áthozott, s melyek ily szép módon szállittatnak át a jövőre. Sok ily tagot adjon az Isten egyházközségünknek!

Jakab Eleket, folyóiratunk buzgó munkatársát a magyar tudományos akadémia ez évi közgyülésén rendes taggá választották. Méltán megérdemelte e kitüntetést az irodalomnak e fáradhatatlan munkása. Szivünkből gratulálunk mi is az elismeréshez!

Uj papok. Közelebbről három jelesen végzett papjelölt lépett ki a papi hivatalra: Csifó Salamon, ki három évi Londonban lét után május hóban tért haza, Árkosra választatott meg s pünkösd előtti vasárnapon nagy érdeklődés között be is köszöntött. Nagy Sándor, kolozsvári isk. főnök, kit a kissolymosiak választottak el maguknak s a napokban fog beköszönteni; s Dézsi Mihály kolozsvári isk. ellenőr, kivel a főt. püspök ur az üresedésbe jött szováthi papi állomást töltötte be, kinek beigtatásáról alábbi közleményünk szól. Szerencsét és sikert kivánunk ifju lelkésztársainknak!

Papi beiktatás Szováthon. „Szováth, 1879. jul. 1. Ekklézsiánkban ritkán eléforduló tényről kivánok tudósitani. F. évi jun. 30-án köszöntött be uj papunk Dézsi Mihály. A ünnepélyre megjelentek Nagy Lajos köri esperes és Péterfi Dénes köri jegyző urak Kolozsvárról. Az ünnepély d. e. 10 órakor vette kezdetét a gyülekezet buzgó énekével, melynek elhangzása után az esperes ur üdvözölte meleg szavakban a gyülekezetet és az uj lelkészt, s köri jegyző ur által felolvastatván a püspöki kinevezés, felhivta őt állomása elfoglalására. Ifju lelkészünk szószékre lépve megható imában kérte Istennek segedelmét s ez igék alapján: „Legyetek az én követőim, miként én követője vagyok a Krisztusnak“ az Istenben való bizalmat és a munkás keresztény szeretetet fejtegetve lelkes eléadással szép beszédet mondott. A közönség, melynek soraiban ott voltak a helyb. más felekezetü papok is, mindvégig figyelemmel hallgatta. Ezután az esperes is hosszabb beszédet intézett az ifju lelkészhez, bölcs tanácsokkal szivére kötötte teendőit a vallásosság ápolásában, a nevelés terén, különösen hangsulyozva a kicsinyek gon-

dozását egy kisdedóvó felállitása által, s a felnőttek oktatását. A szépen sikerült ünnepély után a vendégek és a helybeliek közül többben Gotthárd Sándor birtokos s köri felügyelő gondnok házához gyültünk ebédre, hogy élvezzük az ő és szeretetreméltó neje igazi vendégszeretetét. Hogy szellemes pohárköszöntőkben nem volt hiány, mondanom sem kell. E nap a legkedvesebb emlékeket hagyta hátra szivünkben, s reméljük áldásos következményei is meglesznek. Nyugalmazott lelkészünk t. Pál Mózes ur 36 évig szolgálta sz ekklézsiát hivséggel, épitette az egyházat s megtartotta a hivekben a vallásos buzgóságot. Az uj lelkészre uj feladatok várnak s hisszük, hogy az ő buzgósága, oly férfiakkal vállvetve, mint Mlgs. Sala Sámuel ur — ki az ünnepélyen betegsége miatt nem vehetett részt — felügyelő gondnok Gotthárd Sándor, körjegyző Deák Ferencz, állami igazg. tanitó Binder János, sokat fog tehetni e helyen a magyar társadalom érdekében. Adja Isten! (j.)

Gyászhirek. Özv. Cseszeliczky Szilvásy Miklósné szül. homorodszentmártoni Gedő Anna f. évi márczius 21-én élete 73 éves korában jobb létre szenderült. Egy derék jó nő hunyt el benne, kinek halálát nagy számu rokonság s főleg testvére özv. Káli Nagy Elekné, gyermekei: Szilvásy Ida P. Horváth Gáborné, Szilvásy Gizella Br. Kemény Gézáné és Szilvásy Béla gyászolják. — Mikó Miklós kir. itélő táblai birót s egyháztanácsost nagy veszteség érte fia Mikó Miklós főiskolánkban VII. oszt. tanuló f. év május 6-án váratlan történt halálában. Egy tanárai és mindenek által szeretett jóreményü fiut veszitett az elköltözöttben. — Kovács János ig. tanár, szerkesztőtársunknak ujabb fájdalmas csapást kellett éreznie. Ezelőtt két évvel veszitette el kedves 7 éves fiát, Árpádot s folyó évi jun. 15-én János nevü 1 éves fiát ragadta el szerető karjaik közül a halál. A hit ereje s az átalános részvét, mely nyilvánult, legyen vigaszul a veszteséggel sujtott sziveknek.

Figyelmeztetés az Eötvös-alap ügyében. A „Magyarországi tanitók Eötvös-alapja“ által hirdetett ösztöndijak- és segélyösszegekre vonatkozó pályázat határideje közeledvén, alólirt elnökség figyelmezteti a folyamodni szándékozó egyéneket, hogy kellően felszerelt kérvényeiket Luttenberger Ágost, bizottsági titkárhoz (Budapest, Sándor-utoza 38. sz.) legkésőbb julius hó 10-ig küldjék be, minthogy e határidő lejárta után érkező folyamodványok figyelembe vétetni nem fognak. — Ugyszintén ismételve kérjük a hazai tanitó-egyletek igen tisztelt elnökeit: intézkedjenek arról, hogy egyleteik részéről az osztóbizottságba küldendő képviselőik idejekorán megválasztassanak, s névjegyzésük és lakásuk velünk közöltessék, hogy a szükséges kimutatásokat nekik idejében megküldhessük. Budapest, 1889. junius hó 30-án. Péterfy Sándor, elnök. Luttenberger Ágost, titkár.

EGY ÉSZAK-AMERIKAI TUDÓS TH. P. HITVALLÁSA.

(Töredék).

Hiszek az egyedül való Istenben s remélek az élet után egy boldogabb létet.

Hiszem az emberek egyenlőségét: hiszem, hogy kötelességök abban áll, hogy gyakorolják az igazságot, szeressék a kegyelmességet s egymást kölcsönösen igyekezzenek boldogitni.

Azonban hogy ne tegyék fel rólam, hogy azokon kivül, a miket vallok, még egyebeket is hiszek, sietek kijelenteni azokat, a miket nem hiszek, s okaimat, a melyekért nem hiszem.

Nem hiszek a zsidó, római, görög, török, sem a protestans, sem semmi egyház symbolumában, melyeket ismerek. Saját lelkiismeretem egyedül az én egyházam.

Az összes zsidó, keresztény és török nemzeti egyházi intézmények előttem nem egyebek, mint oly emberi intézkedések, melyek a végre vannak kigondolva, hogy alkotóik általuk az embereket leigázzák félelem által s maguknak hatalmat és gazdagságot szerezzenek.

Érzületem ezen nyilvánitása által nem akarom kárhoztatni a más hitüeket. Nekik oly joguk van a magukéhoz, mint nekem az én hitemhez. De az emberiség boldogsága kivánja, hogy mindenik őszinte legyen.

A hitetlenség nem abban áll, hogy higyjünk vagy ne higyjünk; hanem abban, hogy olyat állitsunk hinni, a mit nem hiszünk.

Az egyház és állam bünös egyesülése, bárhol, a hol létre jön, akár a zsidóknál, akár a keresztényeknél, akár a törököknél, a büntető tőrvényekben oly erélyesen megtiltotta az általa behozott symbolumok és vallás főbb elvei vitatását, hogy azokat lehetlen szabadon és nyiltan vitatni, ha csak az egész kormányrendszer meg nem változtatik. De egy ily változtatás után kikerülhetlen a vallási rendszer forradalma is. Az emberi ész leleményessége utat talál magának a papok csalfasága alól kimenekülésre s az embernek vissza kell térni az egyedül való Istennek tiszta és egyszerü hitére.

Minden cultus-intézmény vagy nemzeti vallás alapja azon állitólagos küldetés, melyet Isten némely egyénekre különösen rá bizott. A zsidóknak meg van az ő Mózesök, a keresztényeknek Jézus Krisztus, apostolaik és szenteik, a törököknek Mahometjök, mintha azon képesség, hogy istent lássa, nem adatott volna meg lényegében minden embernek egyformán.

Minden egyház fölmutat valamely könyvet, a mit kijelentésnek vagy Isten szavának mond. A zsidók azt mondják, hogy az ő kijelentésök Istentől Mózesnek szemtől szembe adatott ki; a keresztények, hogy az ő isteni kijelentésök az Isten ihletése által lett kinyilatkoztatva; a törökök, hogy az ő kijelentésök (a Korán) az égből angyal által hozatott le. Mindenik egyház hitetlenséggel vádolja a másikot. Én visszautasitom valamennyinek hitét.

A kijelentés alkalmazva a vallásra Istennek az emberrel való közvetlen közlekedését jelenti.

Ez nem tesz egyebet, mint azt, hogy a reremtésben egyesithetők s megállapithatók mindazon eszmék és fogalmak, a miket szellemünk az isteni kijelentésről alkotni képes. A teremtés oly egyetemes nyelven szól, mely nem függ itt alant a mi földi hitünkben meglevő sok és különböző kijelentési formáktól. Az egy eredeti könyv, mely mindig létezik, melyet minden ember olvashat. Csalfaság nem rabolhatta el azt, nem torzithatta el, nem veszthette el, nem változtathatta meg, nem vonhatta el tekintetünk elől. Annak nyilvánossága vagy rejtve maradása nem függ emberi akarattól. Ő kijelenti maga magát a föld egész felületén, prédikál minden nemzetnek és az egész világnak, s az ő isteni kijelentése nyilvánvalóvá teszi az ember előtt mindazt, a mit neki tudni szükséges.

Szükségünk van hatalmának szemlélésére? Látni fogjuk őt a teremtés végtelenségében. Tudni akarjuk bölcsességét? Megmutatja azt nekünk azon változhatlan rendben, melylyel a megmérhetlen mindenség kormányoztatik. Ismerni jótéteményeit? Pazar bőségben ragyog az földi mulatásunk helyének minden pontján. Érezni irgalmát? láttuk bizonyitékait annak állandóságában, midőn jótéteményeit azoktól sem vonta meg, a kik azokra érdemetlenek és hálátlanok voltak. Szóval: ha szükségét érezzük annak, hogy tudjuk: mi az Isten? ne keressük azt mesterséges emberi irásokban, a mit ki-ki önmaga megtalálhat; ne kérjünk máshonnan tanácsot, mint azon magasztos irásból, mely a teremtés nagy könyvében van letéve.

Az a mit ma természeti bölcselemnek neveznek, magába öleli a tudományok azon körét, melyek közt az első helyet a csillagászat-

tan foglalja el, a mi tanitja Isten műveit, hatalmát, műveinek bölcseségét. Ez a valódi theologia.

Azon theologia, a mit e helyett most tanitnak, nem egyéb, mint tisztán emberi vélemények és képzelődések tudománya, melyek a legfőbb bölcseséget illetik. Ezen tudomány nem magát az Istent tanitja, a ki műveiben látszik meg; de az emberek irásaiban levő alkotott istent.

Jób könyve és a XVIII-ik zsoltár, melyről az egyház maga megvallja, hogy az sokkal régibb koru, mint a hová a biblia helyezi, oly theologiai műdarabok, melyek a theologia eredeti rendszeréhez voltak alkalmazva. Azok láthatóan elénk tárják tiszta és egyöntetü érveit azon bizonyitásnak, hogy azon tudomány és szemlélődés, mely a teremtés műveiről s Isten hatalmáról és bölcsességéről szól, melyek az ő munkáiban vannak kinyilatkoztatva, a valóságban mindazon kegyes cselekedeteknek, melyek a szentirásban meg vannak irva, legnagyobb részét alkotják. Ez volt azon tudomány és érzékeny szemlélődés, mely vezette az embert azon axiomák és elvek felfödözésére, a mik ma alapjai annak, a mit tudománynak mondanak s ez azon felfödözés, melynek a szép művészet csaknem mindazon nemei, melyek az emberi életet szebbé teszik s hasznára vannak, lételöket köszönhetik. Minden főbb művészet valamely tudománytól származik, bár ha azok, a kik azt kezökkel gépiesen elvégzik, nem mindig veszik észre az egybeköttetést, és daczára azon tudatlanságnak, mit a mai kormányok mutatnak, ma igen gyér azok száma, a kik ezen kétkednek.

Ez egy hazugsága, egy kegyes csalása — pia fraus — a keresztény hitrendszernek, hogy a tudományokat emberi találmánynak nevezi. Sőt ellenkezőleg egyedül azok alkalmazása emberi. Minden tudomány rendszere alapjában véve oly szilárd és változhatatlan elveken nyugszik, a minők szerint a mindenség szabályozva van és kormányoztatik. Az ember nem alkot elveket, csak felfedezi . . . . . .

(Itt a kézirat megszakad). A—A.

ARANYKÖNYV.

A SZÉKELY-KERESZTURI GYMNASIUM

5-ik tanári székére tett adakozások.

IX. Közlemény.

I. Tőkét.

a) Készpénzben:

	frt	kr
Kővári László isk. gondnok	100	—
Szabó Mózes titkár Szeged.	50	—
Tordátfalvi ekkla (2-or)	31	64
Kedei ekkla	3	52
Fekete Domokos datki lelk.	2	—

II. Évenként, 5 évig.

Mózes Mihály abrudb. lelk. . . . à 1 frt = 5 frt.
Mózes Mihályné, Árkosi Irma . . à 1 frt = 5 frt.

Kolozsvár, 1889. jun 25.

Benczédi Gergely,
központtárnok.

A POLGÁRDI-I UNITÁRIUS LEÁNY-EGYHÁZ SZÁMÁRA TERVEZETT „HARANG-ALAP“ JAVÁRA ADAKOZTAK:

Dr. Márkus Sámuel körorvos (mózes vallásu) 3 frt, ör. Molnár József 1 frt, Frank Lajos (r. kath.) 1 frt, Molnár János (ref.) 1 frt 50 kr, Bereczk Viktor s. jző (kath.) 1 frt 50 kr, Schweiger Ferencz jző (kath.) 50 kr, Molnár István 1 frt 20 kr, Molnár Imre 1 frt 20 kr, Kuti József 70 kr, Vidi Ferencz (kath.) 1 frt 20 kr, Bakos János alsó 50 kr, Szente János (ref.) 1 frt 20 kr, özv. Berki Istvánné (ref.) 1 frt, Porsár János 1 frt 20 kr, Csapó János (ref.) 1 frt, Molnár István (hegybiró, ref.) 1 frt 20 kr, Molnár Imre (ref.) 1 frt, Kis Listár Mihály 1 frt, D. Berki János 1 frt 20 kr, Pál István 1 frt 20 kr, Kertész János 50 kr, ifj. Szücs István (ref.) 1 frt, Kovács Imre 50 kr, Disznosi János 50 kr, Schmiedhoffer Mihály (kath.) 1 frt, Listár István 1 frt, Molnár Mihály neje és édes anyja 1 frt 50 kr, Gubányi János (ref.) 50 kr, S. Szabó János 2 frt, Szücs Ferencz alsó 1 frt, Gróf József 1 frt 20 kr, Dékán Mihály 1 frt 20 kr, Bakos István (katona) 50 kr, Gróf Imre 1 frt 20 kr, Szücs Ferencz (takács) 1 frt, Gál János 1 frt, D. Molnár János 1 frt 20 kr, Gróf János 50 kr, Kis Tóth István 50 kr, Kutasi Mihály 1 frt 20 kr, ör. Szücs János 1 frt 20 kr, Deutsch Adolf (izr.) 50 kr, ifj. Szabó János 1 frt 20 kr, Stern Bernát (izr.) 1 frt, Tauszk Mór (izr.) 1 frt, Korai Gyula (izr.) 1 frt, Sándor István 50 kr, Balog Károly csendőr (ref.) 1 frt 40 kr, Disznósi Mihályné 50 kr, Vörös József, Barát István (ref.), Szalay Imre, Horváth Ferencz, Disznosi István 1 frt 20 —

1 frt 20 kr, ifj. Csizmadia Imre 2 frt, Gisinger Vilmos (izr.) 1 frt, ifj. Kis János 1 frt, Tar István 50 kr, Kámpis József (kath.) gyógyszerész 1 frt, Császár János (somogyi) 50 kr. ifj. Velegi János 50 kr, id. Velegi Jánosné 60 kr, Tolnai Ilka (kath.) 70 kr, Piros János ör. 80 kr, Steiner Gergely és Gyula (izr.) 2 frt, Singer Herman (izr.) 1 frt, Kozári János 1 frt, Velegi János ifj. 50 kr, Balai István 50 kr, Lakatos Gyenti Péter (kath.) 1 frt 50 kr, Császár Ferencz 50 kr. Madocsai Szokó János (ref.) 2 frt 20 kr, Nagy József (szabó) 2 frt 20 kr, Csizmadia Imre 1 frt 20 kr, ifj. Szalay József 1 frt, ifj. Bakos József 50 kr, Takács János 1 frt, Berki Ferencz 2 frt, Sebők István (kőmives) 1 frt, Szabó Ferencz (alsó) 50 kr, ifj. Földes István (ref.) 1 frt, jani Berki István 1 frt 20 kr, Práger Izidor (izr.) 1 frt, Szokó István (ifj.) 1 frt, Reich Simon (izr.) 70 kr, ifj. Kertész János (ref.) 1 frt, N. N. 1 frt, Neu Benjamin (izr.) 1 frt 20 kr, Molnár István biró (ev. ref.) 50 kr. Gubicza Benő őrsvezető (kath.) 1 frt, Balog József s. jző (kath.) 1 frt, Gyenes Sándor (kath.) 60 kr, Listár József 50 kr, Máté István (ref.) 50 kr, Bencsik János (ref.) 2 frt, Danka József (ref.) 1 frt, Becs Pál (kath.) 50 kr, Savanyu Lajos (ref.) 50 kr, Császár József 1 frt 50 kr, Simon Mihály 50 kr, Vasasi Józsefné (kath.) 50 kr, Számtartó ur szobaleánya (kath.) 50 kr, Berki Mihály 1 frt 20 kr, ifj. Cséri János (kath.) 50 kr, Berényi János (ref.) 50 kr, Gróf István (ref.) 40 kr, Kertész Mihály 1 frt, Császár János (takács) 50 kr, Bakos János felső 40 kr, Bakos József 40 kr, Takács József 50 kr, F. Szabó János 2 frt 20 kr, Kis Zsigmond (kath.) Józan Miklós papnövendék Kolozsvárt. T. Berki István, Bognár József 1—1 frt, Matyók János, ifj. Tóth János, Borbély József alsó, Borbély József felső, Kovács Mihály 50—50 kr, Császár János 1 frt 50 kr, Buza Jánosné 20 kr, Dékán István (ref.) Császár Péter (ref.) 1—1 frt, Berki József 1 frt 20 kr, Bakos István, ör. Molnár Mihályné (ref.), Sziládi János, Kalocsa János, Kalocsa Péter, Gróf János, Szalay Péter 1—1 frt, Szalay Ábel (ref.), Gróf Ferencz, Tóth Ferencz 50—50 kr.

Miután az adakozások viszonzásául tánczvigalom rendeztetett, a befolyt összegből kiadás is volt, melyet leszámitva, maradt a harang-alap javára 104 frt 50 kr. Midőn e helyen is nyugtázzuk a szives adakozásokat, egyszersmind a fennirt jó szivü adakozóknak szives köszönetet mondunk az egyházközség nevében.

Polgárdi, 1889. már. 18-án.

Bakos István,
gondnok.

Simó János,
s. lelkész.

Földes Szabó János,
egyh. pénztárnok.

NYILVÁNOS KÖSZÖNETEK.

Tkts. Borbély Sámuel sz.-kereszturi áll. tanitóképezdei ig. tanár ur, annak emlékére, hogy szép reményü fia ifj. Borbély Sámuel itt Ar.-Rákoson, mint családja ősi lakhelyén és ekklésiájában 1886-ban confirmált, 20 (husz) forintot o. é. ajándékozott a papi és mesteri bér megváltásának alapjára.

A vallásban való megerősödésnek a vallás megerősitésére szolgáló ezen szép ténye nem szorul ugyan dicséretre, mégis kedves kötelességünknek ismerjük, hogy az ar.-rákosi unitarius sz. Ekklésia nevében ezen becses adományért e helyen is kifejezzük hálás köszönetünket kivánván, hogy ezen vallásos áldozatnak jutalma legyen minden szülői szép remény teljesülése.

Ar.-Rákoson, 1889 junius 16-án.

Borbély Máté, m. k.,
gondnok.

Létai Máté, m. k.,
lelkész.

Tarcsafalvi Pálffy Dénesné szül. Bánffy Józéfa bárónő a sz.-udvarhelyi unitárius ekklésiának egy igen értékes és müvészi kivitelű urasztali poharat kegyeskedett ajándékozni.

Felirata: „A sz.-udvarhelyi unitárius ekklesiának ajándékozta:
Pálffy Dénesné, Báró Bánffy Józéfa:
1889 ápril 22."

Ime a krisztusi szeretet érzelmei által vezetett szív, kiemelkedve a felekezetiesség szük korlátai közül: a hol szükség ott ápolja az evangelium soha ki nem alvó tüzét nemes áldozat-készségével!

Legyen e helyen is a kegyes bárónő iránt érzett hálás köszönetünk és mély tiszteletünk — mint keblünkben — megörökitve.

A sz.-udvarhelyi unitárius ekklésia nevében
Kénos, 1889. május 29-én.

Lőrinczi István.
pap.

Tekintetes Filep Domokos ur és neje Boros Zsuzsánna urasszony a mult 1888. év október 22-én elhalt kedves fiok: Filep Zoltán emlékére, az iklandi unitárius templomban a szószék felébe egy diszes koronát csináltattak, melynek körzetén e felirás olvasható: Késztteték fiok Filep Zoltán emlékére szülői Filep Domokos és Boros Susánna 1889. Értéke 75 frt o. é.

Valamint más kegyes adományaikkal, — mivel az urasztali kenyeret és bort is, már a multakban ők adták — s adják ma is legtöbbnyire, — ugy most e diszes koronával is a legszükségesebb dolgon segitettek, szt. ekklánk érdekében a vallásos kegyelettel biró tekintetes ur és asszony.

Fogadják e helyen is ekklézsiánk nevében legőszintébb köszönetünket. Isten drága életüket tartsa meg sokáig.

Ikland, 1889. junius 11-én.

Kilyén Zsigmond,
gondnok.

Biró Elek,
unitárius lelkész.
